

เจตีย์ยุทธหัตถี

ของ

ตรี อมาตยกุล

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางสมใจ เกียรติศักดิ์พิชิต

ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ (บางเขน)

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

เจตีย์ยุทธหัตถี

ของ

ตรี อมาตยกุล

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางสมใจ เกียรติศักดิ์พิชิต

ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ (บางเขน)

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

เจดีย์ยุทธหัตถี

ของ

ตรี อมาตยกุล

เลขหมู่หนังสือ ๕๕๕.๓

พิมพ์ครั้งแรก

พ.ศ. ๒๔๕๕

ในหนังสือวารสารศิลปากร ปีที่ ๖ เล่ม ๒ หน้า ๖๒ - ๗๖

พิมพ์ครั้งที่ ๑,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๑๖

ในงานฉาปนกิจศพ นางสมใจ เกรียงศักดิ์พิชิต

คำนำ

ในงานฉาบฉวย นางสมใจ เกียรติศักดิ์พิชิต ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร กำหนดงานวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ นางจิตรา สุธาส์ ผู้เป็นน้องสาว ได้มาติดต่อกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถี ของ นายตรี อมาตยกุล เพื่อแจกเป็น อนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

หนังสือเรื่อง “เจดีย์ยุทธหัตถี” นี้ นายตรี อมาตยกุล ซึ่งเคยดำรงตำแหน่ง หัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร และอนุกรรมการฟื้นฟูบูรณะอนุสรณ์ ดอนเจดีย์ ได้เรียบเรียงขึ้นตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ เมื่อคราวไปสำรวจเจดีย์แบบต่างๆ ทั้ง ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อเสนอแบบเจดีย์สำหรับสร้างครอบ ซากเจดีย์ที่อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ที่เชื่อกันว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรด ให้สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ในการทำยุทธหัตถีมั้ยชนะพระมหาอุปราชาแห่งพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕

หนังสือเรื่องนี้ได้ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในวารสารศิลปากร ปีที่ ๖ เล่ม ๒ พ.ศ. ๒๔๘๕ ขณะนั้นทางราชการกำลังริเริ่มฟื้นฟูบูรณะอนุสรณ์ดอนเจดีย์ ที่จังหวัดสุพรรณบุรี จึงมีผู้สนใจเรื่องนี้อย่างมาก ต่อมาได้ตีพิมพ์เป็นเล่มในงานฉาบฉวย นางมะลิ ปุระณโชติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ นับเป็นครั้งที่สอง และตีพิมพ์ครั้งที่สาม ในงานรัฐพิธีเปิดอนุสาวรีย์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้มีบุคคลคนหนึ่งเสนอว่า พระเจดีย์ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสร้างเป็นอนุสรณ์ในการทำยุทธหัตถีมั้ยชนะพระมหาอุปราชาแห่ง พม่า นั้น มิใช่พระเจดีย์ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพโปรดให้ กู้หาและพบที่อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ดังที่เคยเข้าใจกันอยู่ แต่เป็นพระเจดีย์ ที่คณะบุคคลนั้นได้พบใหม่อยู่ที่อำเภอพนมทวนในจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งประชาชนต่างมี ความสนใจในปัญหาเรื่องนี้เป็นอย่างมาก กรมศิลปากรจึงได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากหน่วยราชการ

และสถาบันต่างๆเป็นต้นว่า คณะกรรมการข้าราชการประวัติดาศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรมการศึกษาวิจัย กองบัญชาการทหารสูงสุด กองประวัติดาศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารบก ราชบัณฑิตยสถาน กับเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร ร่วมปรึกษาพิจารณาปัญหาเรื่องนี้ ซึ่งนายตรี อมาตยกุล ผู้เรียบเรียงหนังสือเรื่องนี้กร่วมอยู่ด้วย ขณะที่เขียนคำนำนั้น คณะผู้ทรงคุณวุฒิยังอยู่ในระหว่างดำเนินการอยู่ โดยที่เรื่องนี้เป็นปัญหาที่ต้องการการพิจารณาอย่างรอบคอบหลายด้าน คณะผู้ทรงคุณวุฒิจึงยังมีอาจแถลงสรุปผลการพิจารณาปัญหาเรื่องนี้ ณ การจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “เจดีย์ยุทธหัตถี” ของนายตรี อมาตยกุล ครั้งที่สี่ กรมศิลปากรจึงได้ให้จัดพิมพ์ไปตามฉบับที่เคยพิมพ์เผยแพร่มาแล้ว โดยจะถือได้ว่าเป็นการเสนอความเห็นเดิมของฝ่ายที่เชื่อว่า พระเจดีย์อนุสรณ์แห่งการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกระทำยุทธหัตถีมีชัยชนะพระมหาอุปราชา คือพระเจดีย์องค์ที่พบที่อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำราบปรานี ทรงค้นพบและทรงวินิจฉัยไว้

อย่างไรก็ดี เมื่อคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่กรมศิลปากรเชิญมาร่วมปรึกษาพิจารณาเรื่องนี้ ได้ประมวลสรุปผลการพิจารณาอย่างไรแล้ว กรมศิลปากรก็จะได้ตีพิมพ์ผลการพิจารณาให้ทราบทั่วกันต่อไป และถ้าปรากฏว่ามีข้อหนึ่งข้อใดในหนังสือเรื่อง “เจดีย์ยุทธหัตถี” ของนายตรี อมาตยกุล สมควรที่จะพิจารณาแก้ไข ก็จะได้นำเสนอ นายตรี อมาตยกุล ให้พิจารณา ในคราวที่จะพิมพ์เผยแพร่ครั้งต่อไป

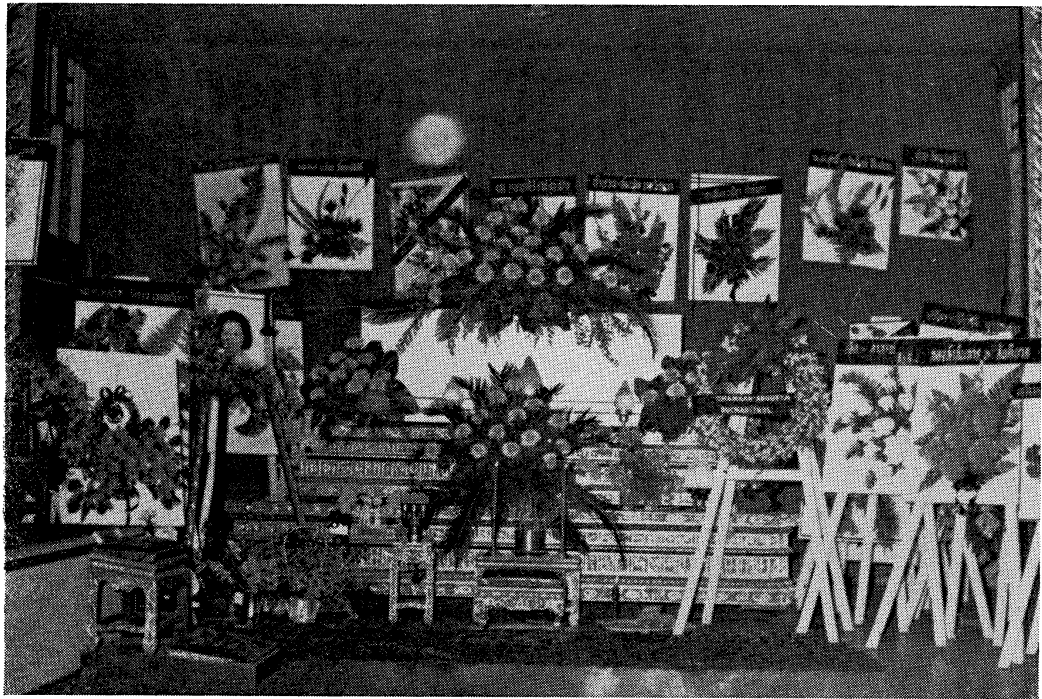
กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศี ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ นางสมใจ เกรียงศักดิ์พิชิต และได้ให้พิมพ์หนังสืออันมีค่านี้แจกจ่ายเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงเป็นพลบัจจยถลบันดาลให้ นางสมใจ เกรียงศักดิ์พิชิต ผู้วายชนม์ ประสพแต่อิฏฐคุณมณูผลเสวยสุขสมบัติตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพสมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๕ กรกฎาคม ๒๕๑๖

શ્રી ગુરુત્તરનાથજી,

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน

ประวัติ

นางสมใจ เกรียงศักดิ์พิชิต เกิดในสกุล “กรรณสูต”

เป็นบุตร มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุนทรบุรี (อ. กรรณสูต) และนางสมจิตร

เกิดเมื่อวันจันทร์ ที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๖๔ ที่จังหวัดสุพรรณบุรี

มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๑ คน คือ นางจิตรา สุทธเสถียร (ภรรยา พล.ต.ท. จรัส สุทธเสถียร)

มีพี่น้องร่วมบิดา ดังนี้ คือ

๑. คุณหญิงสุนทรนารณเสนีย์ (เง็ก) ถึงแก่กรรม
๒. คุณหญิงวิจิตรชลธาร (ผิว) „
๓. หม่อมเยาว์ จักรพันธ์
๔. คุณหญิงศิริชัยบุรินทร์ (ยุพิน)
๕. นายบุญมี กรรณสูต
๖. นายยอดรัก กรรณสูต ถึงแก่กรรม
๗. นางยาใจ กรรณสูต
๘. นายศุภชัย กรรณสูต
๙. นายปรีดา กรรณสูต
๑๐. พ.อ. เสริมศักดิ์ กรรณสูต
๑๑. นางอาภรณ์ สุนทรสนาน
๑๒. นางจิตรา สุทธเสถียร

การศึกษา เรียนจบการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ ร.ร. เซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์

การสมรส ได้ทำการสมรสกับนายแพทย์คณิ เกรียงศักดิ์พิชิต บุตรชายตนโต พล.ท. หลวง-
เกรียงศักดิ์พิชิต เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๘๘

มีบุตรชายเพียงคนเดียว คือ นายอรรณพ เกรียงศักดิ์พิชิต

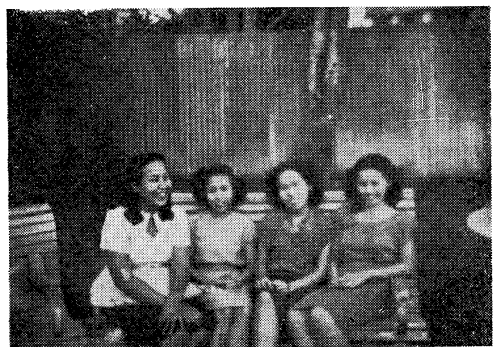
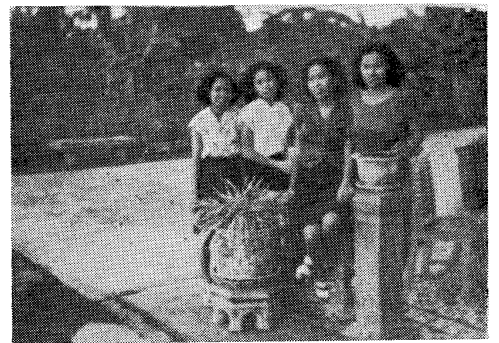
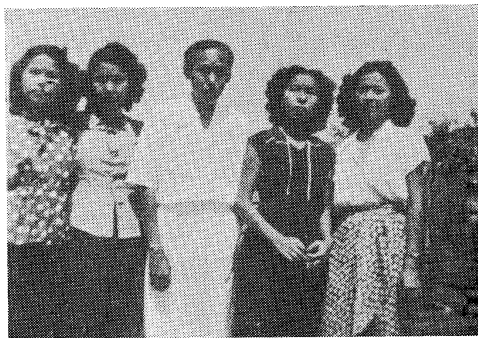
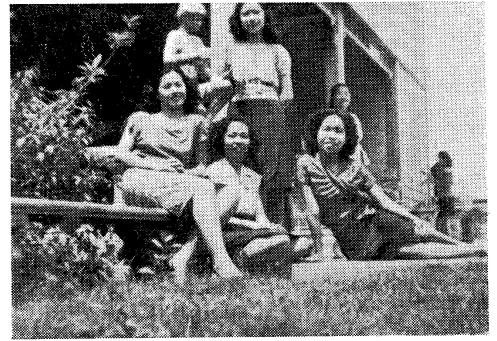
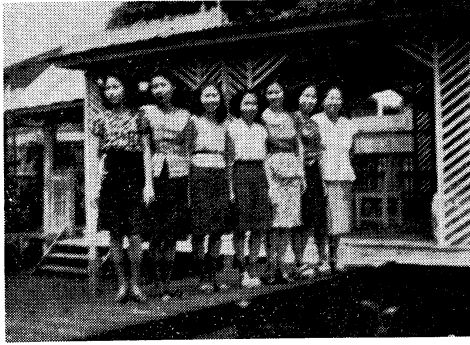
นิพนธ์

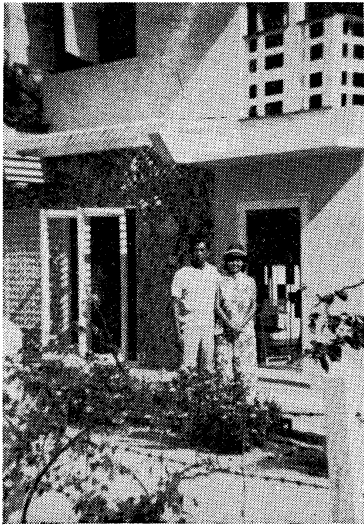
ขอให้สมสกลของพระยาสุนทร
สงคราม(อ) ตามที่ขอมานี้ ว่า
"กรรมสูตร" (เขียนเพนตัวอักษรโรมัน ว่า
"Karnasuta") อันเป็นมงคลนาม

ขอให้สกลกรรมสูตร จง
เจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ในกรุงสยาม
ทั่วทุกอาณาเขต ๗:

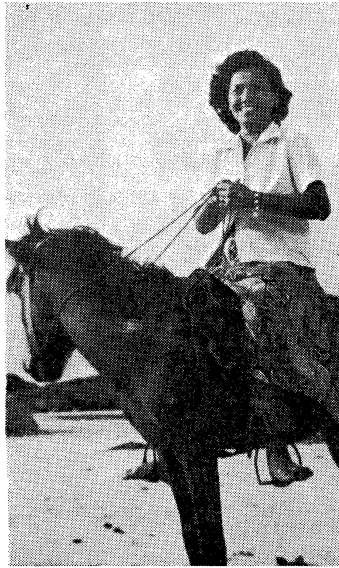
พระตำหนักจักรวรรดิราช
วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

ภาพถ่ายกับเพื่อนร่วมโรงเรียน

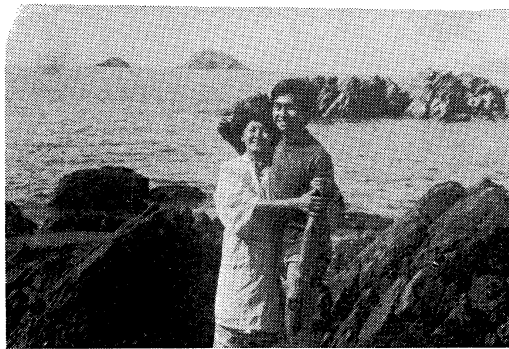
ถ่ายภาพสามที่บ้านพักหัวหิน

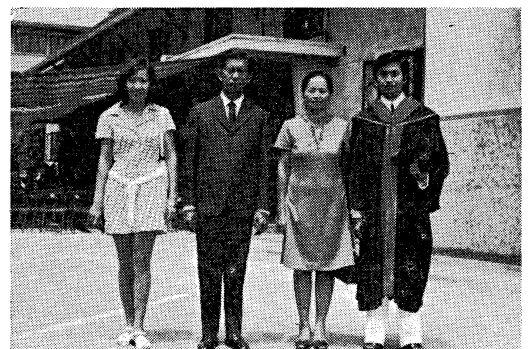
ถ่ายพร้อมมารดา-บุตร

ที่หัวหิน

ถ่ายภาพบุตรชายคนเดียวที่หัวหิน

ถ่ายวันบุตรชายได้รับปริญญา วท. บ.

ที่บ้านพักเขาตะเกียบ หัวหิน

ถ่ายภาพน้องสาวและหลาน

ข้าพเจ้าชอบพอกับหมอกันในฐานะเป็นครูและศิษย์ พอหมอกศึกษาจบและเมื่อไปประกอบอาชีพส่วนตัวก็มาอยู่ใกล้กัน หมอมาตั้งคลินิกที่บางลำภูการแพทย์ บางลำภูน ทำให้ครอบครัวของหมอและครอบครัวของข้าพเจ้าใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าได้รู้จักคุ้นเคยกับคุณสมใจ ภรรยาของหมอกัน และเมื่อได้ใกล้ชิดทั้งสามมีภรรยาก็เพิ่มความสนิทสนมมากยิ่งขึ้น หมอกันในฐานะศิษย์ มาช่วยดูแลพยาบาลยามป่วยไข้ คุณสมใจมาช่วยเหลือด้านอาหาร เพราะเธอมีฝีมือด้านการครัว ข้าพเจ้าได้เห็นคุณสมใจช่วยสามีทำมาหากินด้วยความอดทน มิได้เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย และมิได้ห่วงสุขภาพของตนเอง เธอเอาใจใส่ญาติทั้งของสามีและของตนเองเป็นอย่างดี อันเป็นลักษณะภริยาที่ดี ทำหน้าที่สงเคราะห์ญาติสามี เป็นที่น่ายศรสรรณยิ่งนัก ข้าพเจ้าเองไม่คาดว่าคุณสมใจจะมาทนถึงแก่กรรมแต่ในวัยอันไม่สมควร ทั้งนี้เนื่องด้วยปฏิบัติงานล้มล้างร่างกายและเอาใจใส่ตัวเอง เวลาจะพักผ่อนก็ไม่มีเท่าที่ควร นี่เป็นข้อที่อาจารย์ควรจะเตือนศิษย์ทั้งหลายว่า ควรระลึกถึงการพักผ่อนเสียบ้างหลังจากตรากตรำทำงานหนัก และอย่าพึงนึกว่าตนเองยังเป็นหนุ่มเป็นสาว ความตายไม่เคยยกเว้นผู้ใดและไม่เลือกวัยด้วย

ความดีของคุณสมใจที่ได้ประพฤติปฏิบัติแต่อดีต คือซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อสามี เป็นที่ประจักษ์ในหมู่ญาติ มิตรสหาย ผู้ใกล้ชิดเป็นอย่างดี การที่มาเสียชีวิตลงในวัยอันไม่สมควรเช่นนี้ ย่อมทำให้ผู้คุ้นเคยอาลัยเธอเป็นอย่างมาก

ขอคุณบุญราศรีที่เจ้าภาพ และญาติ มิตรสหาย ได้บำเพ็ญให้แก่คุณสมใจตลอดตั้งแต่ถึงแก่กรรมมา จงดลบันดาลให้คุณสมใจได้ประสบแต่ความสุขในสัมปรายภพตามควรแก่กตวิสัยจงทุกประการ และหากชาติหน้ามีจริง ก็ขอให้คุณสมใจได้มาเป็นคู่ชีวิตของหมอกันอีกเช่นชาตินี้เทอญ.

หลวงพรสมิทวิชชาการ

ประวัติการเจ็บป่วย และ อาลัยรำลึกถึง “คุณสมใจ”

คุณสมใจได้เริ่มป่วยเมื่อประมาณเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ด้วยมีอาการปวดท้องอย่างรุนแรงถึงกับต้องนำไปรับการรักษาที่โรงพยาบาล บรรดาแพทย์ผู้รักษาได้ตรวจอาการ และทุกสิ่งทุกอย่างโดยละเอียดถี่ถ้วนแล้วก็ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าเนื่องจากโรคใด ได้พักรักษาตัวที่โรงพยาบาลได้ประมาณ ๑๐ วัน อาการต่างๆ ก็เป็นปกติจึงได้กลับบ้าน เมื่อได้มาอยู่ที่บ้านนานประมาณ ๑๐ เดือนเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๑๕ ซึ่งเป็นวันที่คุณสมใจได้ตั้งใจว่าเป็นวันที่จะย้ายจากบ้านบางลำภูไปอยู่ที่บ้านเสนานิคม ในตอนกลางคืนได้เกิดมีอาการปวดท้องและอาเจียนอย่างรุนแรงอีก จึงได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลอีกเป็นครั้งที่ ๒ แพทย์ได้ตรวจพบว่ามีอาการอุดตันของลำไส้ใหญ่ จึงได้ทำการผ่าตัด เมื่อเปิดช่องท้องก็ได้พบว่า มีก้อนเนื้อร้ายที่ลำไส้ใหญ่ ทำให้เกิดการอุดตันขึ้นจึงได้เปิดลำไส้ใหญ่ออกทางหน้าท้องเพื่อระบายและช่วยในการขับถ่าย เมื่ออาการทุเลาดีขึ้นจึงได้ทำการผ่าตัดเป็นครั้งที่ ๒ เพื่อตัดเอาลำไส้ใหญ่และเนื้อร้ายนั้นออก แต่ยังคงเปิดลำไส้ใหญ่ไว้ทางหน้าท้องตามเดิม ต่อเมื่ออาการทุเลาดีขึ้นมากจึงได้ผ่าตัดอีกเป็นครั้งที่ ๓ เพื่อทำการต่อลำไส้ใหญ่และเก็บเข้าไว้ตามเดิม หลังผ่าตัดครั้งที่ ๓ นี้แล้วอาการทุกอย่างดีขึ้นมากจึงได้รับอนุญาตให้กลับบ้านได้เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๑๕ ในการป่วยครั้งนี้คุณสมใจได้พักรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลประมาณ ๒ เดือน

คุณสมใจกลับบ้านในครั้งนี้ อาการทุเลาทุกอย่างดีมาก ไม่มีอาการปวดท้องหรือผิดปกติใดๆ เลย อ้วนท้วนแข็งแรงขึ้นมากจนเกือบเหมือนก่อนเจ็บ หลังจากออกจากโรงพยาบาลได้ประมาณ ๓ เดือนได้ไปตรวจเอ็กซเรย์ลำไส้ดู ผลปรากฏเป็นที่น่ายินดีว่า ลำไส้ใหญ่ที่เย็บต่อไว้ทำงานเป็นปกติ ทว่าๆ ไปก็ไม่ปรากฏมีการแผ่กระจายของเนื้อร้ายเลย ซึ่งทำให้ญาติพี่น้องและทุกคนที่ใกล้ชิดดีใจและโล่งใจเป็นอันมาก แต่ครั้นอยู่ต่อมาอีกไม่ถึงอาทิตย์ คุณสมใจเริ่มมีอาการปวดท้องอีกเป็นครั้งคราว นายแพทย์ผู้รักษาสงสัยว่าอาจจะเนื่องจากมีพังผืดไปยึดบริเวณลำไส้ที่ได้เย็บต่อไว้ จึงนำตัวเข้าโรงพยาบาลเพื่อทำการผ่าตัดอีกเป็นครั้งที่ ๔ เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ครั้นผ่าตัดเปิดหน้าท้องก็พบว่า ได้มีเนื้อร้ายแผ่กระจายทั่วไป

และมีบางก้อนเปียกอุตุล่ำใส่ใหญ่อีกไม่สามารถจะทำการตัดออกได้ จึงได้แต่ตัดต่อล่ำใส่ใหญ่เสียใหม่เพื่อมิให้การขยับถ่ายต้องผ่านทางอุตุตันนั้น หลังการผ่าตัดครั้งนี้อาการดีขึ้นเพียงเล็กน้อย อาการปวดยังคงมีบ้าง จึงได้กลับบ้าน

การกลับมาอยู่บ้านครั้งนี้คุณสมใจมีอาการปวดท้องบ่อยครั้งและในระยะหลัง ๆ จำเป็นต้องใช้ยาฉีดแก้ปวดบางทีวันละหลายครั้ง จนกระทั่งท่าน พล.ต.ต. สุกสงวน ตันสถิตย์ ได้กรุณามาทำการสกดจิตให้ ซึ่งก็ทำให้อาการปวดท้องได้หายไปเป็นครั้ง ๆ ครั้งละประมาณ ๕-๖ วัน โดยไม่ต้องใช้ยาฉีดแก้ปวดเลยซึ่งทำให้อาการทั่วไปดีขึ้นบ้างการรักษาด้วยการสกดจิตในตอนแรกเพียงอาทิตย์ละ ๑ ครั้ง ครั้นต่อมาในระยะหลังอาการปวดได้กระชั้นเข้าจนถึงกับต้องได้รับการสกดจิต ๒-๓ วันครั้ง จนถึงสุดท้ายต้องใช้ยาฉีดแก้ปวดอีกอาการปวดท้องได้ทวีขึ้นอาการทั่วไปทรุดลงมากจนต้องนำเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลอีกเป็นครั้งที่ ๔ เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ อยู่โรงพยาบาลได้ประมาณ ๒ อาทิตย์ก็ได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบเมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๑๖ เวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น.

ตลอดระยะเวลาที่ป่วย คุณสมใจได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดียิ่งจาก ศจ. คุณหมอ วิกิจ วีรานูวัติ คุณหมอกิจจา สิทธิวานนท์ บรรดาแพทย์ของโรงพยาบาลศิริราชตลอดจนพยาบาลทุกท่านซึ่งไม่สามารถจะกล่าวนามของท่านผู้มีพระคุณ ได้หมด คุณหมอกนิ บุตรตลอดจนญาติพี่น้องและมิตรสหายของคุณสมใจ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ด้วย

ตลอดชีวิตของคุณสมใจ คุณสมใจได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นภรรยาที่ดี เป็นมารดาที่ประเสริฐ เป็นมิตรที่จริงใจ และเป็นผู้ที่มีเมตตาและเห็นอกเห็นใจต่อทุก ๆ คน ขอให้คุณงามความดีที่คุณสมใจได้สร้างไว้ จงเป็นผลลบล้นดาล ให้ดวงวิญญาณของคุณสมใจประสบแต่ความสุขสันติในสัมปรายภพ สมดังเจตนาทุกประการเทอญ.

พี่น้อง ๆ ทุกคน

๘๘ ๘๘ เจตียุทธหัตถิ

ของ

๓. อมาตยกุล

เมื่อกล่าวถึงเจตียุทธหัตถิ หวังว่าชาวไทยทุกคนคงจะทราบประวัติกันมาแล้วเป็นอย่างดี เพราะเจตียองคณ์สร้างขึ้นตรงที่ซึ่งจอมทัพของไทยและของพม่าได้ทำการสู้รบกันตัวต่อตัวบนหลังช้างเมื่อ วันจันทร์ เดือนยี่ แรม ๒ ค่ำ จุลศักราช ๙๕๔ ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๑๓๕ ทางสุริยคติ และเรื่องราวแห่งชัยชนะอันใหญ่หลวงของพระมหากษัตริย์ไทยครั้งนี้ มีปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารโดยละเอียดพิสดารแล้ว ข้าพเจ้าจะไม่นำมากล่าวอีก

แต่ข้าพเจ้าเชื่ออย่างแน่อนทีเดียวว่า ชาวไทยน้อยคนนักที่จะรู้ว่าเจตียุทธหัตถินั้นอยู่แห่งหนตำบลใด มีรูปร่างเป็นอย่างไร ข้าพเจ้าเคยได้อ่านหมายกำหนดการ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการเจตียองคณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ แล้ว ทำให้นึกอยากจะไปชมอย่างที่สุด และเคยครุ่นคิดมาหลายปีทีเดียวว่า ทำอย่างไรหนอจึงจะมีโอกาสได้ไปชมสักครั้งหนึ่ง เพราะสถานที่ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย ข้าพเจ้าก็มีโอกาสได้ไปดูมาแล้วแทบทุกแห่ง ยังขาดอยู่แต่เจตียุทธหัตถิเพียงแห่งเดียวเท่านั้น แต่เนื่องจากเจตียุทธหัตถินี้ตั้งอยู่ในป่า ห่างไกลตัวเมืองสุพรรณบุรีออกไปหลายสิบกิโลเมตร และการเดินทางไปชมนั้น ก็จะต้องข้ามน้ำข้ามเรือไปอีกหลายทอดหลายเท ทั้งถนนหนทางก็ไม่มี จะต้องบุกป่าฝ่าดงไป ข้อที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งก็คือ จำเป็นจะต้องหาผู้นำทางไปด้วย มิฉะนั้นจะต้องหลงทางเป็นแน่ เพราะฉะนั้นการที่จะค้นค้นไปชมตามลำพังนั้น ย่อมหาทางสำเร็จได้ยากอย่างยิ่ง

แต่โอกาสอันประเสริฐได้เวียนมาสู่ข้าพเจ้าอีกครั้งหนึ่ง ก็เนื่องจากรัฐบาลมีโครงการที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์ เจตียุทธหัตถิ เป็นการใหญ่ ตลอดจนบูรณะท้องถิ่นในบริเวณโดยรอบเจตียุทธหัตถินั้นให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นอีก โดยจะสร้างวัด สร้างโรงเรียน ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ และตัดถนนจากจังหวัดนครปฐมและจังหวัดกาญจนบุรีไปยังเจตียุทธหัตถิอีกด้วย เนื่อง

จากเหตุนี้ คณะรัฐมนตรีจึงได้แต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการบูรณะอนุสรณ์ดอนเจดีย์” และเมื่อถึงคราวที่จะออกแบบสำหรับสร้างเจดีย์ยุทธหัตถีขึ้น ให้เหมือนอย่างเจดีย์ที่สร้างในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ข้าพเจ้าก็มีโอกาสได้รับแต่งตั้งเป็นอนุกรรมการร่วมด้วยคนหนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๔๙๕

หลังจากที่ได้ตระเวนตรวจรูปทรงเจดีย์ต่าง ๆ เกือบจะทั่วจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแล้ว ในวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๕ ข้าพเจ้าก็มีโอกาสเดินทางไปดูซากเจดีย์ยุทธหัตถีที่ตำบลบางาม อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ร่วมกับอนุกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอีกหลายท่าน

เราออกเดินทางจากกรุงเทพ ฯ เมื่อเช้าวันที่ ๑๑ เมษายน และไปถึงจังหวัดสุพรรณบุรีในคืนวันนั้น เวลา ๒๑.๓๐ น. เมื่อไปหาท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งเป็นอนุกรรมการคนหนึ่งร่วมอยู่ในชุดของเราด้วย ท่านได้ต้อนรับเราเป็นอย่างดี สั่งจัดที่พักให้ แล้วยังกรุณาเลี้ยงอาหารว่างแก่พวกเราอีก และมาอยู่ด้วย ณ ที่พักจนกระทั่ง ๒๓.๐๐ น. จึงได้กลับ

รุ่งเช้าเวลา ๗.๓๐ น. หลังจากรับประทานอาหารเช้าแล้ว เราก็ออกเดินทางด้วยรถจี๊ปซึ่งท่านผู้ว่าราชการจังหวัดจัดหาเตรียมไว้ให้ มุ่งตรงไปยังอำเภอสรีประจันต์ พอถึงอำเภอสรีประจันต์ นายอำเภอได้ต้อนรับเราอย่างเป็นกันเองที่สุด แล้วจัดเจ้าหน้าที่นำเราลงเรือข้ามแม่น้ำสุพรรณไปยังปากตะวันตก ไปขึ้นที่ท่าหน้าโรงสีข้าวแห่งหนึ่ง ซึ่งนายอำเภอได้จัดรถยนต์บรรทุกเตรียมไว้ล่วงหน้าแล้ว เราอาศัยรถยนต์บรรทุกคันนี้เป็นพาหนะวิ่งบุกไปตามทางเกวียนในป่าบ้าง ไปตามทุ่งนาบ้างและไปตามริมคลองส่งน้ำซึ่งกรมชลประทานขุดขึ้นใหม่บ้าง เป็นเวลาอีก ๓ ชั่วโมงจึงถึงดอนเจดีย์

เมื่อถึงดอนเจดีย์ก็เป็นเวลากว่าเที่ยงครึ่งแล้ว นายอำเภอจึงจัดหาอาหารซึ่งเตรียมบรรทุกรถยนต์ไปด้วยมาเลี้ยงพวกเรา อาหารที่นำมานั้นนายอำเภอเตรียมล่วงหน้าไว้สำหรับรับประทาน ๑๐ คน แต่พวกเราไปกันเพียง ๔ คนเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงถูกนายอำเภอบังคับให้รับประทานให้หมด พวกเราทั้ง ๔ คนได้พยายามสนองความประสงค์ของท่านอย่างเต็มที่แล้ว แต่ก็หาหมดไม่ จึงต้องเรียกชาวบ้าน ๕-๖ คนซึ่งมาช่วยเหลือตักน้ำและปักกวาดที่ปักให้รับประทานต่อไป

ครั้งนี้รับประทานอาหารเสร็จแล้ว เรามีได้พักผ่อนกันเลยแม้แต่นาทีเดียว ได้ขอ
 รูปเขียนจากนายอำเภอสรีประจันต์ไปบูชาที่ริมบันไดขึ้นองค์เจดีย์ทางด้านทิศตะวันออก^(๑)
 เพื่อทำการเคารพสักการะพระวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวร พร้อมทั้งขอพระราชทานอภัย
 โทษในการที่ได้ล่วงล้ำมาซุกซนเจดีย์ของพระองค์ เสร็จแล้วก็รีบลงมือสำรวจโดยทั่วบริเวณ
 เจดีย์ยุทธหัตถี และขอร้องราชฎาในตำบลดอนให้ช่วยกันตัดต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ตรงที่ ๆ เราจะขุดให้
 หมด แล้วจึงขุดตรวจดูตามมุมและตามชั้นของเจดีย์ จนกระทั่งเวลา ๑๖.๓๐ น. จึงเสร็จ
 เมื่อขุดเสร็จแล้วจึงลงมือวัดส่วนกว้างยาวและส่วนสูง พร้อมทั้งวัดความสูงของชั้นฐานตลอด
 จนถ้ายรูปไว้ด้วยทุกด้าน งานที่กระทำอย่างรีบเร่งนี้ได้สำเร็จเรียบร้อยเมื่อเวลา ๑๗.๐๐ น.
 และเราได้เดินทางกลับอำเภอสรีประจันต์ในค่ำวันนั้น เมื่อถึงอำเภอสรีประจันต์แล้ว นายอำเภอ
 ได้กรุณาเลี้ยงอาหารเย็นแก่พวกเราอีกมื้อหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นพระคุณอย่างสูงที่ได้ช่วยเหลือ
 ให้ความสะดวกแก่เราเป็นอย่างดี หลังจากนั้นเราก็เดินทางกลับที่พักที่จังหวัดสุพรรณบุรี และ
 ในตอนตีสามของวันนั้น เราก็กองเรือล่องกลับกรุงเทพ ฯ เรือลอยลามาท่ามกลางแสงจันทร์อัน
 หรรษา ในบริเวณลำน้ำสุพรรณเงียบสงบปราศจากเสียงอีกทีใด ๆ ทั้งสิ้น นอกจากเสียงใบ
 จักรเรือที่พัดน้ำดังสนั่นแต่อย่างเดียวนั่น ในขณะที่เราวิ่งไม่มีผู้ใดพูดจากันเลย เรือได้วิ่ง
 ตามสายน้ำมาจนถึงอำเภอบางปลาหมอ จึงได้เห็นแสงเงินแสงทอง ที่นี้เราต้องถ่ายเรือใหม่คือลง
 เรือใหญ่ซึ่งจอดรออยู่ที่หน้าท่าแล้วก็ออกเดินทางต่อไป

ในขณะที่กำลังนั่งเรือมาตามลำน้ำสุพรรณ มีเรื่องที่น่าสนใจจะนำมาเล่าสู่กันฟังสัก
 เล็กน้อย คือในวันนั้นตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้เกิดพายุใหญ่ในบริเวณ
 ชายทะเลตะวันตกและบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ปรากฏว่าบ้านช่องของราษฎรพังพินาศไป
 หลายสิบหลังดังปรากฏข่าวในหนังสือพิมพ์อยู่แล้ว ตามทางในระหว่างตำบลบางบอนกับตำบล
 ห้วยพลูซึ่งเรือโดยสารของเราได้แล่นผ่านมานั้น ก็ได้เกิดพายุใหญ่ขึ้นเหมือนกัน พายุได้หอบ
 เอาฝุ่นผงที่อยู่ในท้องทุ่งหมุนม้วนขึ้นไปสูงขนาดใหญ่กว่าลำตาล แลดูดำมืดไปทุกทิศทุกทาง
 และพัดเอาหลังคา บ้านช่องในบริเวณลำน้ำสุพรรณพังเทลิดเปิดเปิงไปหลายแห่งจนเรือที่เราโดยสาร
 มาโคลงไปโคลงมา เกือบจะคว่ำลงหลายครั้ง คนเรือต้องรีบม้วนผ้าใบกันแดดขึ้นหมดทุก
 ด้าน หลังจากนั้นไม่นานนัก ฝนฟ้าใหญ่ก็สาตกตกลงมาอย่างไม่มีปี่มีขลุ่ยและตกอย่างเป็นบ้าเป็น

(๑) บันไดสำหรับขึ้นไปยังองค์เจดีย์มีด้านเดียว คือทางด้านทิศตะวันออกนี้ แต่ในปัจจุบันมีอิฐหักกากปูนล่องหล่น
 ลงมากองทับถมปิดทางขึ้นเสียหมดแล้ว

หลังที่สุด เมล็ดฝนขาวหนาแน่นมากจนกระทั่งเรือวิ่งไปไม่ได้ ต้องหันเข้าจอดริมตลิ่ง แล้วคนในเรือก็ถูกฝนสาตกเปียกปอนกันหมดทุกคน เครื่องใช้ไม้สอยตลอดจนกระเป๋าดินทางของแต่ละคนเปียกโชกไปหมด เด็กเล็กๆ ที่อยู่ในเรือต่างร้องไห้กันเซ็งแซ่ เนื่องจากความกลัวเสียงฟ้าคะนองและคงจะหนาวด้วยเพราะถูกฝนเสื้อผ้าเปียกโชกโซนไปทั้งนั้น ต่อจากนั้นอสูรบาตก็ลั่นเปรี้ยงๆ ลงมาในบริเวณนั้นหลายครั้ง มีครั้งหนึ่งที่สายฟ้าได้ฟาดลงใกล้ๆ โดยมีเสียงดังเปรี้ยงจนแทบแก้วหู คนเรือซึ่งกุมพั้งสำหรับถือท้ายเรืออยู่ จำต้องปล่อยมือและสะดุ้งเฮือกขึ้นทั้งตัว เนื่องจากแรงกระแสไฟฟ้าแล่นเข้าสู่พั้งาทองเหลืองซึ่งเป็นสื่ไฟฟ้าอย่างดี

เมื่อฝนได้ตกลงมาอย่างลึมหลึมตาไม่ขึ้นสักชั่วโมงหนึ่ง ในที่สุดก็ได้ซาลงเมื่อเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. นายท้ายเรือจึงได้ออกเรือพาเรามาถึงท่าที่หลังสถานีวีรยาภายในเวลา ๓๐ นาทีต่อมา พวกเรานึกว่าจะจบบรถไฟไม่ทัน เพราะเรือมาถึงพอดีเวลารถไฟที่เดียว แต่แล้วรถไฟขบวนปรานบุรี ซึ่งกำหนดจะมาถึงสถานีวีรยาในเวลา ๑๕.๓๕ น. ก็ไม่มาตรงตามกำหนดเวลา รถเร็วประจวบคีรีขันธ์กลับขึ้นหน้ามาก่อนและถึงสถานีวีรยาเมื่อเวลา ๑๗.๓๐ น. เราจึงจบบรถไฟขบวนนี้มุ่งเข้าสู่สถานีธนบุรี เป็นอันเสร็จสิ้นเรื่องเดินทางของเราแต่เพียงเท่านี้

ต่อจากนี้ไปข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงเรื่องเจติยยุทธหัตถิ ซึ่งได้ไปตรวจพิจารณาว่าของเดิมจะมีรูปทรงอย่างไร โดยอาศัยหลักเทียบเคียงกับเจติยต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยใกล้เคียงกัน ซึ่งยังมีซากเหลือปรากฏอยู่หลายแห่งที่ในบริเวณเกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และใช้หลักในวิชาโบราณคดีเข้าประกอบ ตลอดจนเค้าเรื่องราวตามที่มีปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ เพื่อหาหลักฐานสำหรับอ้างอิงต่อไปด้วย

ศิลปกรรมที่สร้างในสมัยใกล้เคียงกับสมัยที่สร้างเจติยยุทธหัตถินี้เท่าที่ได้ไปตรวจดูวัดต่างๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งที่มีเจติยรูปเหลี่ยมและเจติยรูปกลม เริ่มตั้งแต่วัดที่สร้างในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นต้นมา จนกระทั่งถึงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถปรากฏว่ามีเจติยรูปทรงต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. วัดวังไชย เป็นวัดที่สร้างขึ้น ณ วังเดิมของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีเรื่องราวกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารอย่างชัดเจน วัดนี้มีเจติยซึ่งเป็นประธานของวัดองค์ ๑ แต่ตอนบนหักพังหมด เท่าที่ตรวจพบปรากฏว่า ทำฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมซ้อนกันขึ้นไป ๒ ชั้นต่อจากฐานสี่เหลี่ยมขึ้นไปทำเป็นแปดเหลี่ยมอย่างเจติยที่วัดใหญ่ชัยมงคล ส่วนบนของเจติยองค์นี้แม้จะหักพังลงไปหมดแล้วก็ตาม แต่ปรากฏว่าลวดบัวที่หักพังลงมากองอยู่ข้างล่างนั้นเป็นรูปโค้ง

จึงทำให้เห็นได้ว่าทรวดทรงของเจดีย์ตอนที่ต่อจากฐานแปดเหลี่ยมขึ้นไปนั้น จะต้องเป็นทรงกลมอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะเหตุว่าเจดีย์เหลี่ยมนั้น เท่าที่ได้ตรวจพบไม่ปรากฏว่ามีฐานเป็นรูปแปดเหลี่ยมเลยสักแห่งเดียว

๒. วัดสบสวรรค์ ซึ่งเป็นวัดที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงสร้างในที่ที่พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระสุริโยทัย ที่วัดนี้มีเจดีย์องค์หนึ่งเป็นเจดีย์เหลี่ยมซึ่งซ่อมใหม่ในรัชกาลที่ ๖ แล้วพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ขนานนามว่า เจดีย์สุริโยทัย เจดีย์องค์นี้ย่อเหลี่ยมไม้สิบสองลงไปจนถึงฐานชั้นล่าง

๓. ในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า ทรงสร้างวัดอะไรขึ้น เพราะฉะนั้นจึงไม่สามารถจะหาหลักฐานได้ว่าทรงสร้างเจดีย์แบบใด

๔. ในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรก็ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่าทรงสร้างวัดใดขึ้นเหมือนกัน แต่มีเค้าโครงที่พอจะสันนิษฐานได้ว่า เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงทำยุทธหัตถีมีชัยชนะพระมหาอุปราชาแห่งประเทศพม่าแล้ว โปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นตรงที่ ๆ ได้ทรงทำยุทธหัตถี เพื่อเป็นที่ระลึกในชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ (ในพระราชพงศาวดารว่าก่อเจดีย์สวมพระศพพระมหาอุปราชา) และเมื่อเสด็จกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระพนรัตน์วัดป่าแก้วมาเฝ้า ทูลขอชีวิตแม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จไปไม่ทันไว้ สมเด็จพระนเรศวรคงจะทรงนับถือสมเด็จพระพนรัตน์มากอยู่ จึงพระราชทานชีวิตแม่ทัพนายกอง ให้แก่สมเด็จพระพนรัตน์ตามที่ทูลขอ และต่อจากนี้ สมเด็จพระพนรัตน์คงจะแนะนำให้สมเด็จพระนเรศวรทรงสร้างอนุสาวรีย์เพื่อเฉลิมพระเกียรติ ที่พระองค์ทรงได้ชัยชนะอันใหญ่หลวงเหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดินในลังกาทวีป สมเด็จพระนเรศวรคงจะทรงเห็นชอบ จึงโปรดให้สร้างไว้ที่วัดป่าแก้ว ซึ่งเป็นวัดที่สมเด็จพระพนรัตน์สถิตอยู่ และคงจะทรงเปลี่ยนชื่อวัดป่าแก้วใหม่เป็นวัดชัยมงคล ตั้งแต่คราวนั้นเป็นต้นมา ด้วยเหตุนี้ชาวอยุธยาจึงเรียกชื่อวัดป่าแก้วว่าวัดใหญ่ชัยมงคลเรื่อยมา ส่วนชื่อป่าแก้วซึ่งเรียกกันแต่เดิมนั้น ชาวอยุธยาในรุ่นปัจจุบันนี้ไม่มีใครรู้จักเลยสักคนเดียว คงรู้จักแต่ชื่อวัดใหญ่ชัยมงคลเพียงชื่อเดียวเท่านั้น

เรื่องการสร้างเจดีย์ที่วัดใหญ่ชัยมงคลนี้ แม้จะไม่ปรากฏเรื่องราวในพระราชพงศาวดารก็ดี แต่เมื่อได้ตรวจดูเจดีย์ที่สร้างในสมัยใกล้เคียงกัน นับตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นต้นมา ปรากฏว่าโดยมากสร้างเป็นรูปกลมคล้ายเจดีย์ที่วัดใหญ่ชัยมงคลนี้ทั้งนั้น จึงน่าจะสันนิษฐานว่า เจดีย์ที่วัดใหญ่ชัยมงคลจะสร้างในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร

๕. วัดวรเชษฐาราม สมเด็จพระเอกาทศรถทรงสร้างอุทิศแด่พระเชษฐาธิราช คือ สมเด็จพระนเรศวร มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารอย่างชัดเจน ที่วัดนี้มีเจดีย์เป็นรูปกลมแบบเจดีย์ลังกา

รวมความว่า เจดีย์ซึ่งสร้างในระหว่างแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิถึงแผ่นดินพระเอกาทศรถรวม ๔ แผ่นดินด้วยกัน มีเจดีย์รูปกลมแบบลังกา ๓ องค์ และมีเจดีย์รูปเหลี่ยมแต่เพียงองค์เดียว

เมื่อได้ทราบรูปทรงของเจดีย์แบบต่าง ๆ ที่สร้างในระหว่าง ๔ แผ่นดินนี้แล้ว ก็จะได้พิจารณารูปทรงของเจดีย์ยุทธหัตถีต่อไป

โดยเฉพาะเจดีย์ยุทธหัตถีเท่าที่ปรากฏทราบอยู่ในปัจจุบัน คงเหลือแต่เพียงฐานก่อซ้อนกันขึ้นไป ๒ ชั้น ฐานฉาบปูนขาวไว้เกลี้ยง ๆ ไม่มีลวดลายอะไร เป็นแต่มีลวดบัวเป็นรูปหอยผ่าซีก หรือที่เรียกตามภาษาช่างว่า “ผ่าหอย” มีบันไดขึ้นเจดีย์ด้านเดียว คือด้านทิศตะวันออก จากฐานชั้น ๒ ขึ้นไป อิฐปูนได้หักพังลงมาหมด จึงไม่สามารถจะทราบได้แน่นอนว่ารูปทรงของเดิมเป็นอย่างไร ส่วนฐานเจดีย์องค์นี้เป็นรูปสี่เหลี่ยมตรง ๆ ไม่มีย่อมุม วัดส่วนกว้างและยาวได้ด้านละ ๑๙.๕๐ เมตร ส่วนสูงของฐานที่ยังคงเหลืออยู่ วัดสูงจากพื้นดินขึ้นไปได้ ๖.๕๐ เมตร เท่าที่ได้ขุดตรวจดูทราบที่เหลืออยู่หมดแล้ว ปรากฏว่าเจดีย์ยุทธหัตถีเป็นเจดีย์เดี่ยวคือ เป็นเจดีย์ตั้งโดดเด่นอยู่องค์เดียว ไม่มีเจดีย์บริวารหรือเจดีย์ทิศอยู่บนฐานเดียวกัน หรือในบริเวณข้างเคียงกันนั้นเลย ผิดกับเจดีย์ทั่ววัดใหญ่ชัยมงคล (ซึ่งต่อไปจะเรียกว่าเจดีย์ชัยมงคล) ก็ตรงที่เจดีย์ชัยมงคลมีเจดีย์บริวารทั้ง ๔ ทิศ ส่วนขนาดฐานของเจดีย์ยุทธหัตถีคงเล็กกว่าเจดีย์ชัยมงคลครึ่งหนึ่ง

เท่าที่ตรวจดูหมดแล้ว ปรากฏว่าเจดีย์ยุทธหัตถินั้นฝีมือหยาบกว่าเจดีย์ชัยมงคลมาก ฐานก็ฉาบปูนไว้เกลี้ยง ๆ ไม่มีลวดลายแต่อย่างใด การก่ออิฐก็ก่ออย่างธรรมดา ไม่แสดงให้เห็นความประณีตและความมีระเบียบเท่าเจดีย์ชัยมงคล ส่วนวิธีเรียงอิฐของเจดีย์ชัยมงคลนั้นเรียงได้ระยะได้ส่วนดูเป็นระเบียบเรียบร้อยอย่างยิ่ง สำหรับตัวระฆังที่ต้องทำเป็นทรงกลมก็ใช้อิฐโค้งซึ่งทำขึ้นเป็นพิเศษ ก่อวนเข้าระดับกันคล้ายกับขีดด้วยวงเวียนในแผ่นกระดาษจะนั้น

เนื่องด้วยเหตุนี้จึงมีบางท่านลงความเห็นว่ เจดีย์ชัยมงคลน่าจะสร้างในแผ่นดินพระเจ้าอู่ทอง ก็จะต้องสร้างในคราวเดียวกันกับที่สร้างวัดป่าแก้ว เพราะฝีมือก่ออิฐ ตลอดจน

จนปูนปั้นที่ประดับเจดีย์งามกว่าเจดีย์ยุทธหัตถีมากนัก และเจดีย์ชัยมงคลงามได้ส่วนศักดิ์เกินกว่าที่จะสร้างสรรค์ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวร เพราะในรัชกาลนี้คงจะไม่มีโอกาสได้ฟื้นฟูการช่าง เนื่องจากต้องทำสงครามขับเคี่ยวกับพม่าอยู่จนตลอดรัชกาล

แต่เรื่องนี้เมื่อได้พิจารณาดูให้ละเอียด ประกอบทั้งได้อ่านพระราชพงศาวดารด้วยความพิณิจพิเคราะห์แล้ว ก็จะทราบได้อย่างแน่นอนทีเดียวว่า เจดีย์ยุทธหัตถีนั้น สมเด็จพระนเรศวรโปรดให้สร้างขึ้นโดยริบถ้วนในขณะที่พระองค์ยังเสด็จประทับอยู่ ณ ค่ายหลวงที่ตำบลหนองสาหร่าย

ในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวไว้อย่างแจ่มแจ้งว่า สมเด็จพระนเรศวร โปรดให้ก่อพระเจดีย์สวมพระศัพพะมหาอุปราชาไว้ที่ตำบลตะพังตรุ แล้วโปรดพระราชทานช้างเชือกหนึ่ง พร้อมด้วยหมอและควาญให้เจ้าเมืองมะละวันกลับขึ้นไปแจ้งแก่พระเจ้าหงสาวดี^(๑) แล้วจึงขึ้นเรื่องใหม่โดยย่อหน้าว่า “พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จกลับเข้าพระนคร...” เช่นนี้จึงทำให้เข้าใจว่าสมเด็จพระนเรศวรโปรดให้ก่อเจดีย์ที่ระลึกในการที่พระองค์ทรงมีชัยชนะอย่างใหญ่หลวง ก่อนเสด็จกลับพระนครอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะข้อความในพระราชพงศาวดารบ่งไว้อย่างนั้น

มีปัญหาคือต่อไปอีกว่า สมเด็จพระนเรศวรจะโปรดให้ก่อสร้างเจดีย์ยุทธหัตถีขึ้นทันที หรือว่าเพียงแต่ตรัสสั่งให้สร้างขึ้น แล้วโปรดให้ส่งช่างหลวงจากพระนครรื้อยุธยาออกไปสร้างภายหลังในเมื่อพระองค์เสด็จกลับพระนครแล้ว

เมื่อพลิกพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ต่อไปอีกหน้าหนึ่ง คือ หน้า ๑๘๒ มีข้อความว่า ในวันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๑๕ ค่ำ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว พร้อมด้วยพระราชอาคัน ๒๕ รูป เข้ามาถวายพระพรถามข่าวถึงเรื่องงานพระราชสงคราม และในที่สุดได้ขอพระราชทานอภัยโทษแม่ทัพนายกอง ซึ่งตามเสด็จไม่ทัน สมเด็จพระนเรศวรก็พระราชทานอภัยโทษให้ แม่ทัพนายกองเหล่านี้ปรากฏว่าถูกจำตรูไว้เมื่อพ้นกำหนด ๓ วันแล้ว จึงจะถูกประหารชีวิตตามบทพระอัยการศึก

ในตอนแรก พระราชพงศาวดารฉบับนี้กล่าวว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาเมื่อเดือนนี้ แล้วทำไมจึงกลับกล่าวว่าสมเด็จพระพนรัตน์มาเฝ้าใน

(๑) ดูพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) หน้า ๑๘๑

เดือนอ้าย จะว่าผู้เขียนพระราชพงศาวดารลำดับเหตุการณ์และวันเดือนผิดไปหรือ ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะไม่ผิด เพราะได้ตรวจสอบดูเห็นมีเรื่องตongกันทุกฉบับ เหตุการณ์เหล่านี้ไม่น่าจะจกวัน เดือน ปีสับสนกัน เพราะเมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์ในเดือนยี่นั้น ก็มีใช้กล่าวไว้แต่เพียงแห่งเดียว มีปรากฏอยู่ทั้ง ๓-๔ แห่ง เช่นตอนทราบข่าวศึกหงสาวดีแห่ง ๑ ตอนโหรคำนวณฤกษ์แห่ง ๑ และตอนเคลื่อนทัพอีกแห่ง ๑ เมื่อลำดับเหตุการณ์เอาไว้สอดคล้องตongกันทั้ง ๓ แห่ง พอพลิกไปอีกหน้าเดียวจะหลงผิดกลับไปจกว่า สมเด็จพระพนรัตน์เข้าถวายพระพรในเดือนอ้ายอีกกระนั้นหรือ คงจะเป็นไปไม่ได้เป็นแน่

เหตุการณ์ตอนนี้บังคับให้ต้องวินิจฉัยว่า แม่ทัพนายกองที่ต้องโทษนั้น ลูกขุนคงจะไม่พิพากษาโทษค้ำบิไว้ หรือฝากขังไว้ในเรือนจำเพื่อรอคอยคำพิพากษาค้างเดือนค้ำบิอย่างไร บัจจุบันนี้ เพราะเนื่องจากสมเด็จพระนเรศวรมีพระทัยรวดเร็ว คงจะไม่โปรดให้ทำงานชักช้า คือ เมื่อเสด็จกลับมาถึงพระนคร ก็คงโปรดให้ลูกขุนพิจารณาโทษแม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทันนั้นทีเดียว เมื่อลูกขุนปรึกษาโทษเสร็จ นำความขึ้นกราบทูลและทรงเห็นชอบด้วยแล้ว ในพระราชพงศาวดารก็กล่าวไว้ว่าโปรดให้จำตรไว้ ๓ วัน แล้วจึงให้นำไปสำเร็จโทษตามบทพระอัยการศึก สมเด็จพระพนรัตน์คงจะเข้าไปเฝ้าในระยะเวลา ๓ วัน ก่อนวันที่แม่ทัพนายกองจะถูกนำไปประหารชีวิต มิฉะนั้น จะมีทันขอพระราชทานชีวิตพวกแม่ทัพนายกองเหล่านั้นไว้ได้

เพราะฉะนั้น จึงน่าจะอนุมานได้ว่า ระยะเวลาที่สมเด็จพระพนรัตน์เข้าถวายพระพร คงจะต้องเป็นเดือนอ้ายในปีที่ถัดไป จากปีที่ทรงทำสงครามยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาแห่งประเทศพม่า และถ้าเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ ก็สมจริงในข้อที่ว่า สมเด็จพระนเรศวรซึ่งโดยปรกติมีพระทัยเร็วอยู่แล้ว คงมีพระราชประสงค์จะสร้างเจดีย์ที่ระลึกให้สำเร็จเป็นรูปเป็นร่างขึ้นทันทอดพระเนตรเห็นเป็นแน่ คือ โปรดให้ทหารในกองทัพของพระองค์เร่งรีบก่อสร้างเจดีย์องค์นั้น โดยพระองค์เสด็จประทับเป็นประธานอำนวยการอยู่จนสำเร็จหรือจนสำเร็จก็เป็นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่น่าจะสงสัยประการใดเลยว่า ฝีมือการก่อสร้างย่อมจะประณีตงดงามสู่เจดีย์ชัยมงคลไม่ได้เป็นแน่แท้ทีเดียว เพราะเจดีย์ชัยมงคลนั้นสร้างในพระนครหลวง ซึ่งเป็นการแน่นอนเหลือเกินที่จะต้องใช้ช่างหลวงที่มีฝีมือสร้าง ส่วนเจดีย์ยุทธหัตถินั้นสร้างในป่า ห่างไกลพระนครออกไปตั้งร้อยกิโลเมตรเศษ และสร้างด้วยทเกล็ดวาทหารซึ่งมิใช่เป็นช่างมีฝีมืออย่างใด เพราะฉะนั้นจะไปเทียบเคียงฝีมือกันอย่างไรได้ เจดีย์ชัยมงคลจะต้องมีฝีมือประณีตงดงามกว่าอย่างไม่ต้องสงสัย

คราวนี้ถึงปัญหาที่ว่า เจติยชัยมงคลซึ่งมีทรงกลมนั้น น่าจะเป็นของสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอู่ทอง โดยมีบางท่านเชื่อว่าเจติยแบบนี้วิวัฒนาการมาจากเจติยแบบทวารวดี และเชื่อว่าสมัยอู่ทองหรือสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น เลียนแบบการ สร้างเจติยทรงกลมมาจากสมัยทวารวดี

จริงอยู่ความคิดของแต่ละคนย่อมผิดแผกแตกต่างกัน และทุกคนย่อมคิดนึกอะไรได้โดยเสรี แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าความคิดเห็นนั้นจะต้องมีพยานหลักฐานอ้างอิงด้วยเรื่องราวจึงจะเป็นที่เชื่อได้อย่างแน่นแฟ้น โดยเฉพาะหลักที่ว่าในสมัยอู่ทองและสมัยอยุธยาตอนต้น นิยมสร้างเจติยกลมตามแบบอย่างเจติยสมัยทวารวดี มีพยานหลักฐานปรากฏอยู่ ณ ที่ใดบ้าง ข้อนี้ไม่มีผู้ใดสามารถจะตอบได้ สำหรับข้าพเจ้าเองขอรับสารภาพว่า ยังไม่เคยพบเห็น ณ ที่ใดเลยสำหรับวัดที่พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างอีกวัดหนึ่งนอกจากวัดป่าแก้ว ก็คือวัดพุทไธสวรรย์ สถูปอันเป็นประธานของวัดก็เป็นปรางค์ มิใช่เป็นเจติยทรงกลมอย่างสมัยทวารวดีและต่อมาอีกแผ่นดินหนึ่ง คือแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ซึ่งปรากฏในพระราชพงศาวดารว่าสร้างวัดพระราม^(๑) สถูปอันเป็นประธานของวัดก็เป็นปรางค์ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ที่จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเข้าใจกันว่า สร้างในแผ่นดินพระบรมราชาธิราชที่ ๑ สถูปอันเป็นประธานของวัดก็เป็นปรางค์ และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งสร้างในแผ่นดินเดียวกันนี้ สถูปอันเป็นประธานของวัดก็เป็นปรางค์เหมือนกัน วัดราชบูรณะซึ่งสร้างในแผ่นดินพระบรมราชาธิราชที่ ๒ สถูปอันเป็นประธานของวัดก็เป็นปรางค์อีก ไม่มีเป็นเจติยทรงกลมเลยสักแห่งเดียว^(๒)

เจติยทรงกลมเท่าที่ตรวจพบปรากฏว่า สร้างตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถลงมาทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นการที่จะอ้างว่า เจติยทรงกลมนั้นสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น หรือในสมัยอู่ทองนั้นย่อมฟังไม่ขึ้นเนื่องจากไม่มีพยานหลักฐานที่จะอ้างอิงเช่นนั้น เพราะโบราณสถานที่เหลือปรากฏเป็นพยานหลักฐานอยู่ในปัจจุบันนี้ มิได้เป็นเจติยทรงกลมเลยสักแห่งเดียว มีแต่เป็นปรางค์ทั้งนั้น

ก็เมื่อไม่ปรากฏว่ามีโบราณสถานเหลือเป็นพยานหลักฐานอยู่เลย สักแห่งเดียว เช่นนี้เราจะเชื่อว่าเจติยทรงกลมแบบเจติยลังกานั้น สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นอย่างไรได้ และ

(๑) ดุพระราชนิพนธ์พงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิติ

(๒) โบราณสถานที่อ้างมานี้ ยังคงมีปรากฏอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ ผู้ที่สนใจในเรื่องนี้ขอเชิญไปพิสูจน์ได้

เมื่อเจดีย์ทรงกลมนี้ไม่ปรากฏว่าได้สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว ก็ควรจะตรวจดูเจดีย์ทรงกลมซึ่งสร้างในสมัยอยุธยาตอนกลางดูเท่าที่ยังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในปัจจุบันคือ เจดีย์ศรีสรรเพชญ์ซึ่ง ๒ องค์แรกนั้นสร้างในแผ่นดินพระรามาธิบดีที่ ๒ อีกองค์หนึ่งสร้างในแผ่นดินพระบรมราชาที่ ๔ เจดีย์ ๓ องค์นี้ทรงกลมทั้งนั้น และเจดีย์อีก ๔ แผ่นดินซึ่งได้กล่าวไว้ตอนต้นก็มีรูปกลมเป็นส่วนมาก จึงทำให้เห็นได้ว่าเจดีย์ทรงกลมนี้เป็นของสร้างในสมัยอยุธยาตอนกลาง มิใช่สมัยอยุธยาตอนต้น หรือในแผ่นดินพระเจ้าอู่ทองตามอย่างที่บางท่านเข้าใจ

คราวนี้ถึงปัญหาที่ว่า ทำไมในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรจะสร้างเจดีย์เหลี่ยม ไม่ได้หรือ เพราะเจดีย์ศรีสุริโยทัยซึ่งสร้างในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิก็เป็นเจดีย์เหลี่ยม ยังคงเหลือปรากฏเป็นพยานหลักฐานอยู่องค์หนึ่ง

เรื่องนี้คุณหลวงบริบาลปริภักดิ์ได้เขียนไว้ในหนังสือศิษย์สัมพันธ์มหาธาตุ โดยให้
 เรื่องว่า “พระเจดีย์ทรงหัตถ์ของสมเด็จพระนเรศวรควรจะมีรูปสถูปฐานอย่างไร” อธิบายข้อ

ความโดยละเอียดว่าเจดีย์ เหลี่ยมนั้นจะต้องย่อเหลี่ยมตั้งแต่ฐานหน้ากระดานอันแรกขององค์เจดีย์ เรื่อยขึ้นไปตลอดตัวระฆังจนกระทั่งถึงบัลลังก์ อย่างเช่นเจดีย์ซึ่งพระเจ้าปราสาททองทรงสร้าง ไว้ที่วัดชุมพลนิกายาราม ในเกาะบางปะอิน และเจดีย์ที่วัดกุฎีเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น แม้เจดีย์ศรีสุริโยทัยก็ย่อเหลี่ยม ตั้งแต่ฐานหน้ากระดานอันแรกขึ้นไปจนถึงบัลลังก์ เหมือนกัน ยังมีเจดีย์เหลี่ยมองค์ใหญ่ที่วัดญาณเสน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอีกแห่งหนึ่ง เจดีย์องค์นี้ก็ย่อเหลี่ยมขึ้นไปจากฐานหน้ากระดานของถึงบัลลังก์เหมือนกัน มีแต่ฐานทักษิณที่ ร่องรับองค์เจดีย์เพียงอันเดียวเท่านั้น ที่มีได้ย่อเหลี่ยมเพราะเขาทำคล้ายกับเป็นลานใหญ่รองรับ องค์เจดีย์ไว้ ไม่เกี่ยวเนื่องกับองค์เจดีย์แต่อย่างใด

โดยเฉพาะฐานเจดีย์ยุทธหัตถีเท่าที่ขุดตรวจดูหมดแล้ว ไม่ปรากฏว่าทำย่อเหลี่ยมไว้ ณ ที่ใดเลย เพราะฉะนั้นรูปทรงตอนบนจะเป็นเจดีย์เหลี่ยมไปอย่างไรได้ ถ้าหากว่าจะสร้าง เป็นเจดีย์เหลี่ยมก็คงจะผิดแบบของเก่าที่เคยสร้างไว้ แต่เดิมหมด และถ้าหากว่า สมเด็จพระ- นเรศวรมีพระราชประสงค์จะสร้าง เจดีย์ยุทธหัตถี ให้แปลกพิสดารออกไปจากแบบอย่างซึ่ง สร้างกันมาแต่เดิม ก็จำเป็นจะต้องโปรดให้ช่างออกแบบ ซึ่งทั้งนี้จะต้องใช้เวลาอีกคั่นกันนาน ไม่น้อยทีเดียว การสร้างเจดีย์ขึ้นโดยรีบเร่งเช่นเจดีย์ยุทธหัตถีนี้ ย่อมไม่มีโอกาสที่จะกระทำ เช่นนั้นได้ ด้วยเหตุผลดังได้แสดงมานี้ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเจดีย์ยุทธหัตถีควรจะมียุทธฐานเป็น ทรงกลม คือตอนบนกลมคล้ายรูประฆัง หรืออย่างที่เราเรียกว่าเจดีย์ลังกา มากกว่าเป็นเจดีย์เหลี่ยม ย่อไม้สิบสอง

เมื่อได้นำเรื่องขึ้นเสนออธิบดีกรมศิลปากร ก็เห็นชอบด้วย จึงได้สั่งให้พระพรหมพิจิตร ผู้เชี่ยวชาญสถาปัตยกรรมไทยประจำกรมศิลปากร ร่างแบบเจดีย์ทรงกลมตามแบบเจดีย์ชัยมงคล ที่วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ดูรูปหน้าปกวารสารศิลปากรปีที่ ๖ เล่ม ๒) เสนอคณะกรรมการบูรณะอนุสรณ์ดอนเจดีย์ เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ กรรมการ คณะนั้นได้ลงมติเห็นชอบตามแบบร่างที่อธิบดีกรมศิลปากรเสนอและขอให้กรมศิลปากรออกแบบ รายละเอียดสำหรับสร้างครอบซากเจดีย์ยุทธหัตถีองค์เดิมต่อไป

เรื่องเกี่ยวกับเจดีย์ยุทธหัตถีนี้ข้าพเจ้าคิดว่าจะไม่เขียนอะไรเพิ่มเติมอีก เพราะ ถือว่าข้าพเจ้าได้ทำหน้าที่ของอนุกรรมการพิจารณารูปทรงว่าของเดิมเป็นอย่างไรเสร็จไปแล้ว ควรปล่อยให้ทำหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดีที่จะตรวจสอบให้แน่นอนว่า ควรจะเป็นอย่างไรต่อไปดีกว่า

แต่มีบางท่านที่ยังข้องใจในเรื่องเจตียุทธหัตถินอยู่หลายประการ เช่นต้องการทราบหลักฐานว่า รายงานของเจ้าเมืองสุพรรณบุรีมีมาว่าอย่างไร จึงทำให้เชื่อว่าเจตียองคั้นเป็นเจตียุทธหัตถินจริง จนถึงกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการ และรูปทรงเจตียที่คิดจะบูรณะขึ้นในรัชกาลที่ ๖ นั้นเป็นอย่างไร ทำไมจึงทรงระงับความคิดที่จะบูรณะเจตียุทธหัตถินเสีย และยิ่งกว่านั้น บางท่านถึงกับประนามกรมศิลปากรว่า เก็บรักษาแบบของเดิมไม่ดี ปลอมให้หายไปเสียได้ เพราะถ้ามีแบบอย่างที่ดีขึ้นในรัชกาลที่ ๖ แล้ว ก็จะได้อาศัยแบบนั้นเป็นหลัก ไม่จำเป็นจะต้องมาถกเถียงกันให้เสียเวลาเปล่า ๆ ว่ารูปทรงของเดิมเป็นอย่างไร เช่นนี้เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ข้าพเจ้าต้องจับปากกาขึ้นเขียนเรื่องเกี่ยวกับเจตียองคั้นอีกครั้งหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าจะใคร่ขอออกตัวไว้เสียก่อนว่า ข้าพเจ้าจะไม่วิจารณ์เรื่องใด ๆ อันเกี่ยวกับเจตียุทธหัตถินต่อไปทั้งสิ้น แต่จะนำหลักฐานต่าง ๆ ซึ่งมีผู้ต้องการทราบออกมาตีแผ่ให้หมด เช่นรายงาน หนังสือโต้ตอบ ภาพ แผนผัง และแผนที่ เท่าที่จะสามารถหาหลักฐานมาได้ เพื่อแก้ข้อข้องใจของบางท่าน และเพื่อผู้ที่สนใจกันกว่าจะได้ใช้เป็นหลักฐานสำหรับอ้างอิงต่อไปในภายภาคหน้า

เรื่องเดิมมีอยู่ว่า สมเด็จพระยาตากษานนุภาพ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้มีลายพระหัตถ์ถึงเจ้าเมืองสุพรรณบุรี^(๑) ขอให้เจ้าเมืองสุพรรณบุรีสอบสวนเรื่องเจตียที่สมเด็จพระนเรศวรทรงสร้างไว้องค์ ๑ จะเป็นที่ไหนของกระโจมหรือที่ใดไม่ทราบแน่ และเจ้าเมืองสุพรรณบุรีได้สอบสวนแล้วถวายรายงานให้สมเด็จพระยาตากษานนุภาพทรงทราบตามสำเนาต่อไปนี้

ศาลากลางเมืองสุพรรณบุรี

วันที่ ๖ กันยายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

ข้าพระพุทธเจ้า พระทวีปราชชน ผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรี ขอประทานกราบทูลพระเดชพระคุณ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทราบฝ่าพระบาท

(๑) คือพระทวีปราชชน (อ. วรรณสุต) ต่อมาเมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้เป็นพระยาสุนทรสงคราม แล้วเลื่อนเป็นพระยาสุนทรบุรี สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครชัยศรี

๑. ด้วยตามที่โปรดเกล้า ฯ มีลายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๓๐ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖ ว่ามีพระประสงค์จะทรงทราบตามเรื่องพระราชพงศาวดาร ครั้งเมื่อสมเด็จพระนเรศวรชนช้างกับพระมหาอุปราชาหงสาวดีที่ระหว่างทางจากตะพังกรูไปหนองสาหร่ายแล้ว ได้สร้างพระเจดีย์ไว้ในที่นั้น ๑ องค์ จะเป็นที่ไหนองกระโจมหรือที่ใดแน่ ให้ข้าพระพุทธเจ้าไปสอบสวนให้ได้ความ คือ (๑) หนองกระโจมอยู่ห่างกับหนองสาหร่ายทิศใด อยู่ห่างกันทางเท่าใด (๒) ถ้าที่หนองกระโจมมีพระเจดีย์ให้ถ่ายรูปมาด้วย (๓) จากหนองกระโจมไปสุพรรณบุรี จากสุพรรณบุรีไปตะพังกรูประมาณทางสักเท่าใด เดินกี่วัน เดินทางไหน มีข้อความหลายประการ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับทราบเกล้า ฯ แล้ว พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้า ฯ

๒. ข้าพระพุทธเจ้า ได้สั่ง กรมการ อำเภอมือง กับ กรมการ อำเภอสองพี่น้อง กับ กรมการอำเภอสรีประจันต์ และกรมการอำเภोजระเข้สามพัน ซึ่งได้ปกครองท้องที่ที่เกี่ยวข้องแก่ที่ต่าง ๆ นี้ ออกจัดการวัดสอบสวนแล้ว คงได้ความคือ (๑) หนองกระโจมอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหนองสาหร่าย อยู่ห่างกันหนองสาหร่าย ๖๒๖ เส้น (๒) จากหนองกระโจมไปเมืองสุพรรณบุรีทาง ๘๑๒ เส้น ถ้าจะไปด้วยพาหนะเดิน ๑๐ ชั่วโมง ไปด้วยพาหนะม้า ๕ ชั่วโมง จากสุพรรณบุรีไปตะพังกรูทาง ๒๑๑๑ เส้น ถ้าจะไปด้วยพาหนะเดิน ๒๔ ชั่วโมง ไปด้วยพาหนะม้า ๑๒ ชั่วโมง ทางที่จะเดิน ถ้าจะไปที่ตะพังกรูแล้วไปหนองกระโจมและต่อไปหนองสาหร่าย ต้องขึ้นเดินจากอำเภอสองพี่น้องแล้ววกลงอำเภอสรีประจันต์ ถ้าจะไปหนองสาหร่ายก่อนแล้วไปหนองกระโจม และจากหนองกระโจมไปตะพังกรูต้องขึ้นเดินจากอำเภอสรีประจันต์ ไปถึงหนองสาหร่ายก่อน จากหนองสาหร่ายไปถึงหนองกระโจม จากหนองกระโจมไปถึงอำเภोजระเข้สามพัน จากอำเภोजระเข้สามพันไปถึงตะพังกรู ซึ่งอยู่ในท้องที่อำเภอบ้านทอน แขวงเมืองกาญจนบุรี รายละเอียดแจ้งในแผนที่แล้ว (ดูแผนที่)

๓. ครั้นถึงวันที่ ๒๓ สิงหาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖ ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปตรวจสอบด้วยตนเอง ออกจากอำเภอสรีประจันต์ ตรงไปหนองสาหร่าย ฯ นี้กว้าง ๒ เส้น ๕ วา ยาว ๔ เส้น ๑๕ วา อยู่ในระหว่างป่าไม้เบญจพรรณ จากหนองสาหร่ายไปทางทิศตะวันตกทาง ๑๕๐ เส้น มีพระเจดีย์องค์หนึ่ง ๔ เหลี่ยม ฐานกว้างเหลี่ยมละ ๑๐ วา ส่วนสูงเท่าใดทราบไม่ได้ เพราะยอดชำรุด คงเหลือแต่ฐานล่างถึงที่ชำรุดสูงจากพื้นดิน ๖ วา ๒ ศอก มีต้นไม้ขึ้นบนฐานมากอย่างโตขนาด ๕ กำ สืบสวนได้ความจากกำนันผู้ใหญ่บ้านว่า พระเจดีย์นี้ทำครอบพระศัพทษัตริย์ไว้ ราษฎรพากันเรียกที่นั้นมาแต่ครั้งเดิมว่าคอนท่าพระ

(คือทำพระเจดีย์ครอบพระศพกษัตริย์) พระเจดีย์องค์นี้อยู่ในระหว่างป่าไม้เบญจพรรณและอยู่ใกล้กับหนองกรก ที่ขุนประจันต์นรารักษ์ นายอำเภอศรีประจันต์ขุดปืนได้นำมาถวายใต้ฝ่าพระบาท ส่วนรูปพระเจดีย์องค์นี้แจ้งอยู่ในรูปถ่ายแล้ว

๔. ออกจากดอนทำพระไปทางทิศตะวันตกทาง ๔๗๖ เส้น ถึงหนองกระโจม ที่หนองกระโจมนี้มีวัดร้างโบสถ์ชำรุด กับมีพระเจดีย์ ๔ องค์ เรียงเป็นแถวยังบริบูรณ์ดีทั้ง ๔ องค์ ที่ชำรุดบ้างก็เล็กน้อย องค์ที่ ๑ สูง ๔ วา ฐานกว้าง ๓ ศอก องค์ที่ ๒ สูง ๒ วา ฐานกว้าง ๔ ศอก องค์ที่ ๓ สูง ๒ วา ฐานกว้าง ๖ ศอก องค์ที่ ๔ สูง ๓ วา ฐานกว้าง ๗ ศอก ตัวหนองกระโจมกว้าง ๒๐ วา ยาว ๓๐ วา รูปพระเจดีย์แจ้งอยู่ในรูปถ่ายแล้ว

๕. ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจพิเคราะห์เห็นถึงกราบทุลมาแล่นั้น ถ้าแม้จะสันนิษฐานว่าพระเจดีย์ที่ใดจะเป็นที่พระนเรศวรสร้าง ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าพระเจดีย์ที่สร้างไว้ดอนทำพระใกล้เคียงกับความจริงกว่าพระเจดีย์ที่หนองกระโจม เพราะมีของที่เทียบเคียงคือ (๑) ที่ขุดปืนได้ใกล้กับดอนทำพระ (๒) พระเจดีย์ก็โตกว่าพระเจดีย์ที่หนองกระโจม ทั้งชำรุด พินาศหักทลายร่อยเปื้อนและมืองค์เดียว ส่วนพระเจดีย์ที่หนองกระโจมมีถึง ๔ องค์ และยังไม่ชำรุด น่าจะเป็นพวกสัปบุรุษสร้างขึ้นสำหรับวัด และไม่นานก็เหมือนพระเจดีย์ที่ดอนทำพระ

๖. ข้าพระพุทธเจ้า ได้ถวายรูปถ่ายของพระเจดีย์ดอนทำพระ ๒ รูป รูปพระเจดีย์ที่หนองกระโจม ๒ รูป กับแผนที่ระหว่างเมืองสุพรรณบุรีไปตะพังกรู กับระหว่างหนองกระโจมมาเมืองสุพรรณบุรี ๑ ฉบับมาด้วยแล้ว

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า พระทวีปราชชน ผู้ว่าราชการเมือง

สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ ได้นำความขึ้นกราบทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งได้ทูลเกล้า ฯ ถวายรายงานการสอบสวนของเจ้าเมืองสุพรรณบุรี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรแล้วก็พอพระราชหฤทัย ดำรัสสั่งว่าจะเสด็จไปนมัสการในฤดูแล้งปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๖ นั้น.

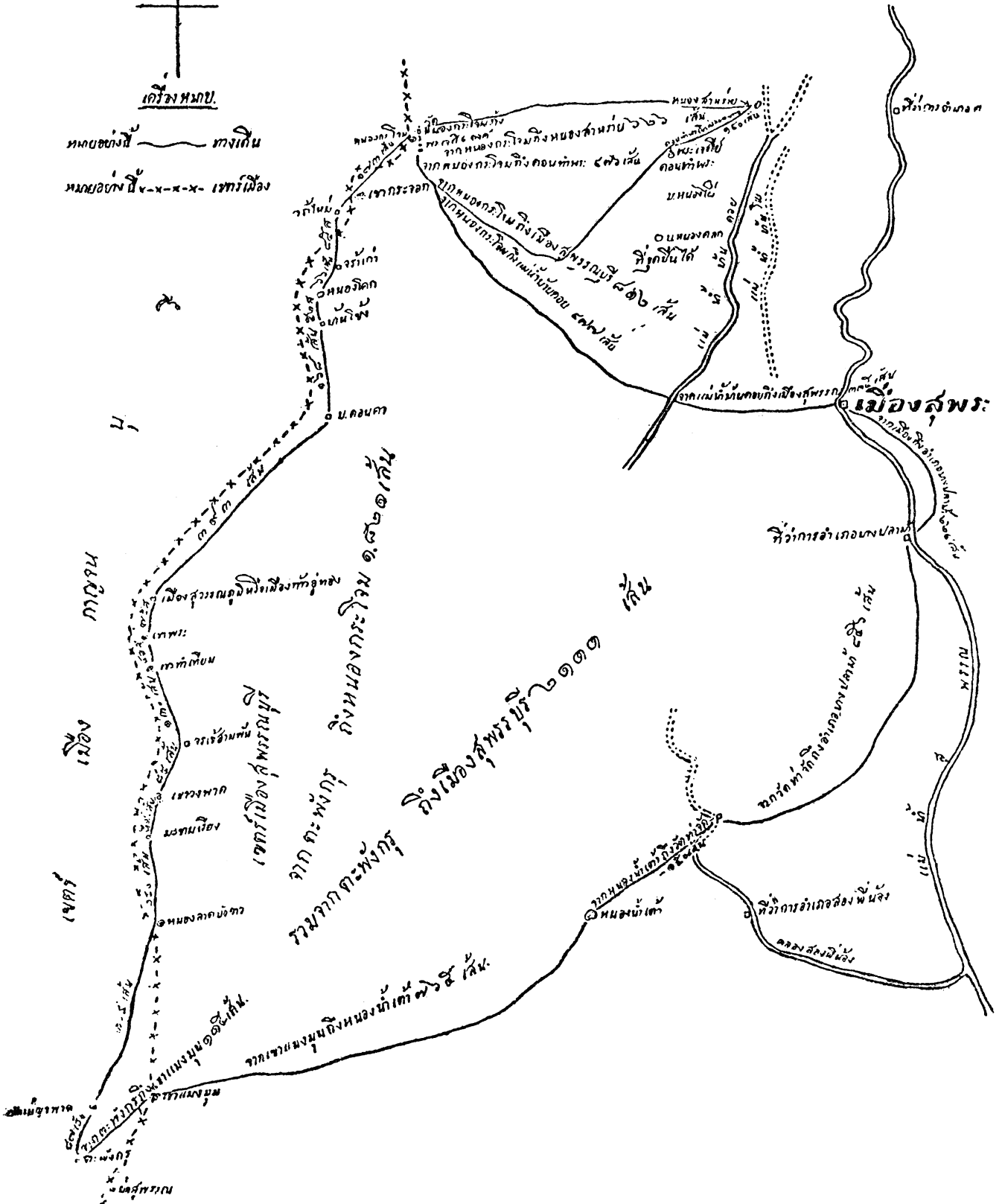
ส.เกล ๑ นิ้ว = ๑๐๐ เส้น

๐ ๕๐ ๑๐๐ ๑๕๐ ๒๐๐ ๒๕๐ ๓๐๐ ๓๕๐ ๔๐๐ ๔๕๐ ๕๐๐ ๕๕๐ ๖๐๐ ๖๕๐ ๗๐๐ ๗๕๐ ๘๐๐ ๘๕๐ ๙๐๐ ๙๕๐ ๑๐๐๐

เหนือ มทบ.

ทบของบ่งชี้ ทางเดิน
ทบของบ่งชี้ -x-x-x- เขตเมือง

แผนที่ระหว่างเมืองสุพรรณและตะพังทอง

เรื่องเสด็จพระราชดำเนิน

ไปนมัสการพระเจดีย์ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีชัยชนะยุทธหัตถี

ครั้น ณ วันศุกร์ที่ ๑๖ มกราคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากกรุงเทพ ฯ โดยทางรถไฟ ไปประทับ ณ พระราชวังสนามจันทร์ เมืองนครปฐม ๔ วัน พอเตรียมการ ทั้งปวงพร้อมแล้ว ก็เสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารค พร้อมด้วยเสื่อป่ารักษาพระองค์ กองหลวงทั้งกองราบและกองผสม และลูกเสื่อหลวงโรงเรียนมหาดเล็กและเสื่อป่ามณฑลนคร- ชัยศรี รวมกระบวนเบ็ดเสร็จ ๔๐๐ เศษ มีกองลำเลียงเสบียงพาหนะกองแพทย์ ตามกระบวน ยุทธ และมีทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ ตำรวจภูธรประจำราชการตามเคยแก่กระบวนเสด็จมาแต่ก่อน เสด็จแต่พระราชวังสนามจันทร์ ณ เมื่อวันอังคารที่ ๒๐ มกราคม ตอนเช้าระยะทาง ๔๓๐ เส้น ถึงที่ประทับร้อนบ้านกระท่อม เวลาบ่ายเสด็จจากบ้านกระท่อมต่อไประยะทางอีก ๒๒๐ เส้น รวมระยะทางสถลมารคเสด็จ พระราชดำเนินวันนี้ ๖๕๐ เส้น ถึงที่ประทับแรมเมืองกำแพงแสน ซึ่งว่าเป็นเมืองโบราณ ยังมีแต่เชิงเนินดินปรากฏอยู่บ้าง เสด็จประทับพลับพลาแรม แวดล้อมด้วยเสื่อป่าลูกเสื่อและ ทหาร ตำรวจ ซึ่งไปโดยเสด็จเป็นระเบียบ ครั้นเวลาค่ำเป่าแตรเรียกประชุมพร้อมกันที่ หน้าพลับพลา โปรดให้เชิญพระชัชวาลโหลมาตั้งเป็นประธานที่สักการบูชา แล้วพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำสวดมนต์นมัสการพระรัตนตรัย เมื่อจบแล้วพวกพลพร้อมกันร้อง เพลงสรรเสริญพระบารมี แล้วจึงแยกกันไปตามที่อยู่ จัดการล้อมวงและมีการประชุมให้พระ สวดมนต์อย่างนี้ตลอดทุกพลับพลาแรมที่เสด็จ

ณ วันพุธที่ ๒๑ มกราคม โปรดให้พักพลอยู่ที่เมืองกำแพงแสนวัน ๑ ด้วยทรง พระราชดำริเห็นว่า วันแรกเดินทางผู้ที่แรกจะคุ้นเคยแก่การเดินทางไกลย่อมจะเมื่อยล้า ควร จะให้พักบำรุงกำลังเสียคราว ๑

ณ วันพฤหัสบดีที่ ๒๒ มกราคม เสด็จจากเมืองกำแพงแสนระยะทาง ๔๑๒ เส้น ถึงที่ประทับร้อนหนองตักสาก เวลาบ่ายเดินกระบวนต่อไปอีก ๒๖๗ เส้น รวมระยะทาง ๖๗๙ เส้น ถึงที่ประทับแรมบ้านบ่อสุพรรณ ในแขวงอำเภอสองพี่น้อง เมืองสุพรรณบุรี

ณ วันศุกร์ที่ ๒๓ มกราคม เสด็จจากบ้านบ่อสุพรรณ ระยะทาง ๑๓๕ เส้น ถึงที่ประทับร้อนบ้านตะพังกรู แขวงอำเภอบ้านทวนเมืองกาญจนบุรี ที่นี้เป็นบ้านเก่าทำเลไร่นา ใหญ่น้ำบริบูรณ์ มีวัดโบราณหลายวัดและมีรอยเชิงเทินค่ายใหญ่อยู่ในที่ตำบลตะพังกรูนี้ ซึ่งควรเชื่อได้ว่าตำบลตะพังกรูแห่งนี้เอง เป็นที่พระมหาอุปราชได้เข้ามาตั้งชุมนุมพล ตามที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดาร เมื่อเสด็จถึงที่ประทับร้อนตำบลตะพังกรู นายหมู่ใหญ่ หม่อมเจ้าสถายุทิเดช ผู้บังคับการเสือกมณฑลราชบุรี นำสมาชิกเสือกกองร้อยหนึ่งมาคอยรับเสด็จอยู่ ณ ที่นั้น และตามเสด็จต่อไปจนถึงเขตแดนมณฑลราชบุรี เวลาบ่ายเสด็จพระราชดำเนินจากบ้านตะพังกรูต่อไปอีก ๒๔๖ เส้น รวมระยะทางสถลมารค ๓๘๑ เส้น ถึงที่ประทับแรมบ้านคอนมะขามในแขวงเมืองกาญจนบุรี ระยะทางแต่ตะพังกรูมาจนถึงบ้านคอนมะขาม เจ้าพนักงานหัวเมืองตัดทางเสด็จพระราชดำเนินคราวนี้ เพื่อให้ใกล้ ได้ลัดหลักตำบลซึ่งได้ความว่ายังมีรอยค่ายครั้งกองทัพพระมหาอุปราชเสียแห่ง ๑

ณ วันเสาร์ที่ ๒๔ มกราคม เสด็จจากคอนมะขาม ระยะทาง ๔๐๕ เส้น ถึงที่ประทับร้อนตำบลบ้านจระเข้สามพัน ซึ่งเป็นตำบลเคยเป็นที่รบพุ่งครั้งศึกหงสาวดี ปรากฏชื่อมาในพระราชพงศาวดารและยังเป็นตำบลบ้านใหญ่ เป็นที่ตั้งอำเภอแห่ง ๑ ในเขตเมืองสุพรรณบุรี ในทุกวันนี้ เวลาบ่ายเสด็จพระราชดำเนินจากบ้านจระเข้สามพันอีก ๑๔๗ เส้น รวมระยะทาง ๕๕๒ เส้น ถึงที่ประทับแรมเมืองอู่ทอง เป็นเมืองโบราณซึ่งน่าจะเชื่อได้ว่าได้ตั้งมาตั้งแต่ครั้งเมืองที่พระปฐมเจดีย์ ยังมีรอยคุเชิงเทินและประตูเมือง ข้างในเมืองตามที่ดินเป็นเนินสูงก็มีรอยอิฐและกระเบื้อง ซึ่งเห็นได้ว่าเคยเป็นวัดหรือเป็นเทวสถานของเก่าหลายแห่ง ในการแผ้วถางและปลูกที่ประทับรับเสด็จคราวนี้ ชุมพของโบราณที่ในเมืองอู่ทองไว้ทูลเกล้า ฯ ถวายหลายอย่าง เป็นต้นว่า แหวนตราสำหรับทำพิธีและเครื่องศิลาอีกหลายอย่าง เมืองอู่ทองนี้ ตรงกับที่เรียกว่า เมืองสุพรรณภูมิในศิลาจารึกของพระเจ้าขุนรามคำแหง ครั้นนครสุโขทัยเป็นราชธานี และน่าจะเชื่อว่าเมืองอู่ทองนี้เอง จะเป็นเมืองเดิมของพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งไปสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ด้วยยังมีวัดและพระเจดีย์ ซึ่งแบบอย่างและฝีมือเข้ากับครั้งกรุงศรีอยุธยาในชั้นแรก ปรากฏอยู่หลายอย่าง

ณ วันอาทิตย์ ๒๕ มกราคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พักกระบวนเสด็จอยู่ที่เมืองอู่ทองวัน ๑ ทรงบวงสรวงอดีตมหाराช ณ ที่นั้น ครั้นเวลาบ่าย โปรดให้มีการสรรพ ก็พาในหมู่สมาชิกเสือกไปให้เป็นการรื่นเริง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานรางวัล

แก่ผู้ชนะตามสมควร หนึ่งในวันนี้ นายกองตรี พระยาโบราณราชธานินทร์ ราชองครักษ์ผู้บังคับการเสือบ่ามณฑลกรุงเก่า ได้นำสมาชิกเสือบ่ามณฑลกรุงเก่ากองร้อย ๑ เดินบกจากเมืองอ่างทองมาคอยรับเสด็จอยู่ที่เมืองอู่ทอง เพื่อจะเข้ากระบวนโดยเสด็จไปนมัสการพระเจดีย์ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงชนะยุทธหัตถีด้วย

ณ วันจันทร์ที่ ๒๖ มกราคม เสด็จพระราชดำเนินจากเมืองอู่ทองระยะทาง ๓๓๓ เส้น ถึงที่ประทับร้อนที่ท่าข้าม เวลาบ่ายเสด็จพระราชดำเนินต่อไปอีก ๑๖๓ เส้น รวมระยะทาง ๔๙๖ เส้น ถึงที่ประทับแรมบ้านโฆ้งซึ่งมีรอยเชิงหินเป็นค่ายใหญ่อยู่อีกแห่ง ๑

ณ วันอังคารที่ ๒๗ มกราคม เสด็จพระราชดำเนินจากบ้านโฆ้งระยะทาง ๓๐๐ เส้น ถึงที่ประทับร้อนคอนระฆัง ที่นี้มีรอยเชิงหินเป็นค่ายใหญ่อีกแห่ง ๑ เวลาบ่ายเสด็จพระราชดำเนินจากคอนระฆัง ๑๙๐ เส้น รวมระยะทาง ๔๙๐ เส้น ถึงที่ประทับแรมคอนพระเจดีย์ คือที่พระเจดีย์ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงสร้างไว้

เมื่อเสด็จถึง ทรงสักการบูชาพระเจดีย์แล้ว พระยาสุนทรสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรีนำสิ่งของโบราณต่าง ๆ ทุกล้วนถวาย สิ่งของซึ่งพบที่คอนพระเจดีย์เมื่อฉายดินและแผ้วถางเตรียมรับเสด็จคราวนี้คือ ยอดธงชัยเป็นรูปวชิระทำด้วยทองสัมฤทธิ์ยอด ๑ ได้ในที่ห่างองค์พระเจดีย์ประมาณ ๒ เส้น มีรอยถูกกระสุนปืน น่าเข้าใจว่าจะเป็นยอดธงชัยนำพระคชาธารของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะถูกกระสุนปืนเข้าคักในคราวชนช้างนั้นปลิวไป จึงจมดินอยู่จนมาพบเข้าในคราวนี้ เป็นของอันประกอบด้วยศิริมงคลและพ้องด้วยพระบรมนามาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่มาได้ประจวบเวลาเสด็จไปนมัสการถึงพระเจดีย์คราวนี้ เป็นเหตุที่น่าพิศวง คิดไปเหมือนกับเป็นของซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตั้งพระราชหฤทัยประทานไว้สำหรับพระองค์ให้เป็นสวัสดิมงคลสนองพระราชอุทิศสาธุ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปในครั้งนี้ นอกจากกวชิรยอดธงชัย มีของที่ได้ที่คอนพระเจดีย์อีก ๒ สิ่ง คือปืนใหญ่กระบอก ๑ เชื่องกว่าปืนหามเล่นหน่อย ๑ และลูกตัมสัมฤทธิ์มีรอยอักษรรามัญเหมือนกับเลขสาม เห็นจะเป็นลูกตัมสำหรับชั่งของ เช่นชั่งดินปืนเป็นต้น นอกจากสิ่งของที่ได้ที่คอนพระเจดีย์ พระยาสุนทรสงครามได้นำพระเครื่องซึ่งพึงพบในกรุที่พระมหาธาตุเมืองสุพรรณบุรีเมื่อจวนจะเสด็จคราวนี้ เป็นพระพุทธรูปลีลาหล่อพิมพ์ด้วยโลหะธาตุอย่าง ๑ พระพุทธรูปมารวิชัยพิมพ์ด้วยดินเผาอย่าง ๑ อย่างละหลายร้อย พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

พระราชทานแจกแก่ เลือป่า ลูกเสือ ทหารและตำรวจภูธร บรรดาที่ได้โดยเสด็จในคราวนี้
ทั่วกัน

ครั้นถึงวันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงโปรดให้มีการบวงสรวงสมโภชเจดีย์
ยุทธหัตถี แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายกองเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรง
ราชานุภาพ จเรเสือป่า ทรงอ่านประกาศคุณวิสัยดังนี้

คำประกาศคุณวิสัย

สรรพชีพข้ายุคลบาท รับพระราชโองการ มาณพระบัตินุสรุสุสิงหนาท ในพระบาท-
สยามธรณินทร์ สมเด็จพระปรมณทรมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์เจ้าอยู่หัว ทั่วไทยประชาชน
ชาติ ขอประกาศแก่เทพยเจ้าบรรดาเนนาภาลัย แลพระไพรมุขารักษ์ เทพยพิทักษ์เจดีย์สถาน
สิ่งสำราญราษฎร์ประเทศ ด้วยนฤเบศร์ทรงสถิต ตำรับราชพงศาวดาร ครั้นมอญม่านก่อเชื้อ
เป็นปรปักษ์ประทุษร้ายประเทศ ทั่วสยามเกษตรแปรปรวน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เป็นต้น
เกล้าคิดสู้ กุณิสภาพชาวสยาม ทำสงครามหลายคาบ ปราบข้าศึกหงสาวดี ซึ่งมาตีพระนคร
ให้พ่ายถอยถอยทัพ กลับไปเป็นหลายครั้ง ตั้งแต่แผ่นดินพระชนกนาถ พระบาทธรรมราชา
ครั้นพระบิดาสวรรคต กำหนดในพงศาวดาร เมื่อปีชวดโทศก ตกจุลศักราชเก้าร้อย สร้อยห้า
สิบสองโดยประมวล สมเด็จพระนเรศวรยุพราช เสด็จเถลิงอาสน์ผ่านรัฐ พอข่าวผลัดแผ่นดิน
ใหม่ ในกรุงศรีอยุธยา ลุหงสาวดีสถาน พระยาม่านนั้นทบพิตร คิดเอาเปรียบเชิงศึก นึกจะจู่
เอาชัย จึงให้ราไชรส นามปรากฏยกยอชวา ผู้มหาอุปราช ยাত্রพยุหเสนางค์ มาโดยทางกาญจนบุรี
ในเดือนยี่ศกนั้น ครั้นพระบาทปรเมศวร องค์พระนเรศวรเป็นเจ้า ทรงทราบเกล้าคิดศึก ยกสีก
มาชิงชัย จึงเสด็จไปต่อสู้ รบศัตรูแตกพ่าย จับได้นายเสนา มีพญาพลเป็นต้น ณ ตำบลจระเข้
สามพัน อุปราชนั้นหนีได้ ม่านเสียชัยครั้งนั้น พลันเป็นเหตุร้อนร่า แก่พระเจ้าหงสา เกรง
บรรดาประเทศราช จะเอื้ออมาตม์เอาอิสระ จึงมานะมุ่งหมาย จะทำลายเมืองไทย ให้เห็นเป็น
ตัวอย่าง รอช่องว่างปีหนึ่ง ถึงมะโรงจัตวาศก ตกจุลศักราชเก้าร้อย เศษร้อยห้าสิบสี่ มีรับสั่ง
ให้เกณฑ์ทัพ ไทยใหญ่กับมอญพม่า ให้อุปราชเป็นใหญ่ มาชิงชัยอีกครั้ง กำลังพลมากมาย
หลายเท่ายิ่งกว่าไทย เดินพลไกรทางเก่า เข้าทางกาญจนบุรี มาตั้งที่ชุมนุมพล ณ ตำบลตะพัง
กรู สุพรรณนครเขตสถาน ฝ่ายภูบาลพระนเรศวร เมื่อทราบเหตุศึกใหญ่ ไพรีชาวหงสา ยกเข้ามา
ครั้งนั้น จึงจัดสรรพพลหลวง ทั่วกระทรวงสรรพเสร็จ เสด็จจากราชธานี กับองค์ศรีอนุชา

พระเอกาทศรถ ชุมนุมหม่อมพูล ฦ ตำบลงม่ว่งหวาน เบิกโคลนทวารดินทัพ ไปรบรับ
 บัจจามิตร เมื่อวันอาทิตย์เดือนยี่ ขึ้นดิถีเก็กค่า ตำเนินพลไปสุพรรณ ตั้งทัพขันธ์ ฦ ค่าย
 หนองสาหร่ายที่มั่น ครั้นวันจันทร์แรมสองค่ำ ได้ทรงทำยุทธหัตถี มีชัยฆ่าอุปราช ฆาตคอช้าง
 ด้วยพระหัตถ์ กำจัดศัตรูพ่ายแพ้ แก่พระเชษฐาภินิหาร เป็นอวสานแต่นั้น ข้าศึกขยี้หนีหุคตี มี
 แต่ไทยไปรอญ จนเมืองมอญเป็นข้า ตลอดจนมหาสมุทรสมัย ครั้นนั้นไซ้ปรากฏ ในเบื้องบาท
 พงศาวดาร ว่าภูบาลพระนเรศวร ประราภเหตุมหาชัย ให้สถาปนาพระเจดีย์ ไว้ ฦ ที่ชัยสถาน
 มาจนกาลบัดนี้ จำนวนปีนนานับ สามร้อยกับยี่สิบเอ็ดรูป พระสถูปฟ้างปรากฏ แน่กำหนด
 ต้องหลักฐาน ชาวสาส์นทราบเบื่องบาท บรมนาถพระเป็นเจ้า มงกุฎเกล้าประชาไทย ภูวนัย
 ทรงโสมนัส ตรัสให้เตรียมยาตรา พร้อมพระวงศาข้าทูลพระบาท โดยเสด็จยาตร์พาหน เป็น
 กระบวนพลเสื่อป่า อุตส่าห์เสด็จโดยทูลสถาน มานมัสการพระเจดีย์ ด้วยมีพระราชประสงค์ จะ
 ทรงพระราชูทิศ กุศลกิจทั้งหลาย ถวายสมเด็จพระนเรศวร วิจิตรเชษฐวिरราชา แลพระเอกา-
 ทศรถ เกลิมพระเกียรติยศสองสุรราช แลประสาทส่วนพระกุศล แก่เหล่าพลทหารไทย บรรดา
 ได้ต่อสู้ หม่อมมอญมาครั้งนั้น ป้องกันสยามอาณาจักร หักกำลังเหล่าศัตรู เอาชีพู้เอาชัย
 ดังได้กล่าวแต่หลัง ขอเกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ จงทราบด้วยทิพโสธ ทรงปราโมทย์อนุโมทนา
 ในพระราชจริยาผ่านแผ้ว พระมงกุฎเกล้าซึ่งทรงอุตส่าห์ เสด็จมาในครั้งนี้ ส่วนเสนีพลทหาร ซึ่ง
 พระราชทานพระกุศล จงรับผลทั่วหน้า สมกับที่แก้วนเกล้า ต่อสู้เค็กกษัย

อนึ่งไซ้ขออำนาจ แห่งพระราชศรัทธา ในพระอรหาคุณพุทธ อุตมธรรมแล
 มหาสงฆ์ ก็องค์พระรัตนไตรย ทั้งที่ได้ทรงพลี ทวยเทพที่พระสถูปสถาน จงบันดาลวย
 สวัสดิ์ ศรีพิพัฒน์มงคล แก่ประชาชนชาวสยาม ให้มีความจำเริญยิ่ง ขจัดสิ่งสรรพอุปัท
 ธารพิบัติพิภภัย เค็กกษัยสูญขาด สยามราษฎร์เป็นสุขสำราญ หากจะมีการชิงชัย จงพหลไทย
 ทั้งผอง ก็กองทหารบกเรือ แลเสื่อป่าเป็นต้น ทุกคนจงเหี้ยมหาญ ในกิจการป้องกัน ชาติ
 ชันทสีมา รักษาอิสรภาพสยาม พยายามโดยน้ำใจ เช่นทหารไทยครั้งพระนเรศวร ปราบหมุ่
 มวลตักษกร จนสยอนชื่อชาวไทย ทั่วไปทุกประเทศ อนึ่งขอเดชไตรรัตน์คุณ แลอคุลยเทวอำนาจ
 ให้พระบาทพระมงกุฎเกล้า เป็นพระเจ้านิกรไทย จงเจริญชัยเดชาานุภาพ ปราบศัตรูขามเข็ด
 คุจสมเด็จพระนเรศวร ทุกประเทศจงเกรงพระฤทธิ์ แลทรงสถิตสถาพร ในบวรเศวตฉัตร
 สืบสิริรัชธำรง ทรงสำราญราชกรณียานุวัติ อนึ่งสยามรัฐราชอาณาจักร จงเรืองศักดิ์ศรีวิไล
 ทรงวิสัยอิสรภาพ トラบสันดินแลฟ้า ประสิทธิ์ประสงค์เจ้าหล้า ทุกข้ออธิษฐานโสธดิเทอญ ฯ

เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพทรงอ่านประกาศคุณที่สังเว
 จบลงแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงตรัสสั่งให้พลเสือบ้ากระทำวันทยาอุธ และ
 ขณะนั้นชาวประโคนก็ประโคนเตรเตียว เตรววง และพิณพาทย์ขึ้นพร้อมกัน เมื่อสุดเสียง
 ประโคนแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับบนเกย
 ท่ามกลางหมู่เสือบ้าทั้งหลาย มีรับสั่งพระราชทานพระบรมราโชวาทดังนี้
 “ทหารและเสือบ้า”

“ตามที่เราทั้งหลายที่ได้มาพร้อมกันถึงสถานที่สำคัญนี้ คือเป็นที่สมเด็จพระนเรศวร
 พระเจ้าแผ่นดินไทย ได้กระทำสงครามมีชัยแก่ศัตรู พม่า มอญ ได้พ่ายแพ้แก่พระบารมี
 เราทั้งหลายควรมีความโสมนัสยินดีด้วยกัน และเราทั้งหลายควรคำนึงถึงเหตุและกิจการที่ทำ
 ให้เราได้ชัยชนะแก่ข้าศึก ๆ มีทหารและกำลังยิ่งกว่าเราเป็นอันมาก ฝ่ายเขามากกว่าฝ่ายเราตั้ง
 สามสี่เท่า เพราะเหตุใดเล่าเราจึงได้สามารถเอาชนะได้ เราจะขอเล่าเรื่องอัน ๑ ซึ่งเขาเล่า
 กันมาพอเป็นอุทาหรณ์

ในกาลครั้ง ๑ เจ้าผู้ครองนครอัฟกานิสถานมีความประสงค์จะทำสงครามกับอังกฤษ
 ได้ส่งขุนนางไปสืบที่เมืองอังกฤษถึงวิธีเกณฑ์และจัดการเรื่องทหารอย่างไร ก็ได้ทราบข่าวจากผู้
 ที่ไปสืบนั้นว่า เขาเก็บคนเป็นทหารจากเมืองลอนดอนบ้างตามหัวเมืองต่าง ๆ บ้าง แต่ล้วน
 เก็บเอาแต่คนที่เลวไม่มีประโยชน์ไม่มีแก่นสารอะไรทั้งสิ้น เจ้าเขกผู้นั้นจึงได้ส่งขุนนางอีกคน ๑
 ไปดูที่อินเดีย ขุนนางรายงานว่ที่อินเดียไม่นิยมอังกฤษเลย เจ้าเขกนั้นเมื่อได้ทราบความเช่นนั้น
 แล้ว จึงสั่งการเตรียมที่จะไปรบกับอังกฤษ แต่ข้าหลวงต่างประเทศอินเดียได้ทราบ
 ข่าวนี้เข้า จึงสั่งให้เตรียมจัดการสวนสนาม แล้วก็เชิญเจ้าเขกผู้นั้นมาคุยด้วย เจ้าเขกมา มีทหาร
 มาด้วยแปดพัน ในระหว่างที่อยู่ดูงาน ๗ วันนั้น เจ้าเขกมิได้มีเวลาพักผ่อนหลับนอนเลย
 เพราะต้องมัวกังวลคอยดูทหารแปดพันของตนอยู่เสมอว่าจะซื้อตรงและอยู่ในบังคับบัญชาหรือไม่
 แต่ฝ่ายทหารอังกฤษนั้นถึงเวลาที่เขาเป่าแตรนอน ทหารก็นอนเียบเรียบร้อยพร้อมกัน ไม่ว่า
 จะทำสิ่งใดก็ทำพร้อมกัน เมื่อถึงเวลาสวนสนามเขาก็เดินพร้อมกัน หน้าตาและกิริยาท่าทางก็
 ราวเริงองอาจเป็นสง่าทั่วกันไปทั้งหมด เจ้าเขกผู้นั้นรู้สึกพิศวงจึงได้ถามท่านข้าหลวงนั้นว่า
 นี่ท่านทำกันอย่างไรจึงได้เรียบร้อยดีฉะนี้ ทหารของข้าพเจ้าฯ ได้เลือกด้วยตนเองและรู้จักทุกคน
 ทำไมจึงไม่เป็นเช่นของท่านได้บ้าง ส่วนทหารของท่านนั้นเกณฑ์กันมาตั้งแสน ไม่ได้รู้จักกัน

เลย ทั้งคนที่เกณฑ์หรือก็มีได้เลือกสรรอันใด แต่ท่าทางองอาจและพร้อมเพรียงกัน ทั้งนี้ด้วยเหตุอันใด ท่านข้าหลวงจึงกล่าวว่า ก่อนที่จะตอบท่าน ข้าพเจ้าต้องขอถามปัญหาข้อ ๑ ว่า การที่ท่านเป็นเจ้าปกครองบ้านเมืองนั้นท่านมุ่งประโยชน์อะไร เจ้าผู้ขึ้นจึงตอบว่าที่ปกครองนั้นก็เพื่อประโยชน์แก่บ้านเมือง และเพื่อเป็นเกียรติยศเกียรติคุณส่วนตัวข้าพเจ้าเองด้วย ท่านข้าหลวงจึงตอบว่าดีแล้ว แต่ทหารเล่า เขาเป็นทหารเพื่อประโยชน์อะไร เจ้าก็ตอบว่าเขามาเป็นทหารก็เพราะหวังว่าถ้ารบชนะเขาจะได้รับบำเหน็จ อีกประการหนึ่งถ้าจับเชลยได้เขาก็จะได้เอาไปใช้เป็นทาสของเขา หรือสิ่งของอันมีค่าใด ๆ ที่เขาชิงได้ในเวลารบ เขาก็จะได้เอาไปใช้เป็นอาณาประโยชน์ส่วนตัวเขา ข้าหลวงต่างพระองค์จึงว่า นั้นแหละเป็นคำตอบปัญหาของเจ้าเอง ทหารอังกฤษแต่แรกนั้นก็คิดแต่เฉพาะถึงประโยชน์ส่วนตัวเหมือนกัน แต่เมื่อได้เข้ามาเป็นทหารได้ฟังคำสั่งสอนเข้าแล้ว ทหารทุกคนจึงได้นึกถึงเกียรติยศของกองร้อย ๆ นึกถึงเกียรติยศของ กองพัน ๆ นึกถึง เกียรติยศของ กองพล ๆ นึกถึง เกียรติยศ ของกองทัพบก ๆ นึกถึง เกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินเป็นที่สุดดังนี้ เพราะฉะนั้นจะคิดสิ่งใดก็เหมือนกับคน ๆ เดียวคิดจะทำสิ่งใดก็อาจสำเร็จตลอดไปได้ โดยมุ่งใจเป็นอย่างเดียวกันที่จะรักษาพระบรมเดชานุภาพแห่งพระเจ้าแผ่นดินของตน

เจ้าเขษมผู้ขึ้นจึงคำนับแล้วกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วไม่มีใครในโลกนี้จะสู้ได้

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่อังกฤษเขาเล่า แต่ก็มีคติที่จะชี้ได้อยู่มาก ไทยเราที่มีชัยชนะแก่พม่าครั้งนั้น ก็เพราะเหตุอย่างเดียวกันนี้เอง พม่ายกมาเป็นค่ายเป็นกอง ทำไมเราน้อยกว่าจึงชนะได้ ข้อนี้ก็ปรากฏไม่เฉพาะในพงศาวดารเราเองเท่านั้น ถึงพงศาวดารของพม่าเองก็กล่าวเหมือนกัน คือเมื่อพระเจ้าหงสาวดีรับสั่งเรียกประชุมเจ้านาย และนายทัพนายกองพม่ารามัญทั้งปวง แล้วถามว่าทำไมพวกเราจึงได้รับไทยเอาชัยชนะไม่ได้ ต้องล่าถอยปราศรัยอยู่เสมอ นายทัพนายกองจึงได้ทูลตอบว่า ทหารไทยรบด้วยยาก เพราะกลัวพระนเรศวรยิ่งกว่าความตาย ข้อนี้ต้องตรองให้ดีชอบกลอยู่ สมเด็จพระนเรศวรก็ดีหรือพระเจ้าหงสาวดีเองก็ดี จะสามารถลงอาญาใดที่แรงไปกว่าอาญาตายก็ไม่มี อาญาตายย่อมเป็นอาญาแรงที่สุดอยู่แล้ว ถ้าเช่นนั้นทำไมฝ่ายพม่าจึงไม่บังคับชนะนั้นบ้างเล่า ข้อนี้พม่าพูดแก้ตัวเปล่า ๆ ที่พวกไทยชิงชัยชนะได้ ก็เพราะพวกไทยรักสมเด็จพระนเรศวร เพราะเห็นแล้วว่าสมเด็จพระนเรศวรตั้งพระทัยที่จะป้องกันมิให้คนชาติอื่นมาแย่งเราได้ เพราะเหตุฉะนั้นพวกไทยจึงไม่สะดุ้งกลัวความตายสู้บากบั่นหาญเข้าสู้

ข้าศึกโดยหวังจะมีชีวิตอยู่ เพราะไม่สะดวกเข้าสู่ตายแล้ว ความตายจะเดินมาหา จะต้องเป็นข้า
เขาทองชาติ

จำเดิมแต่สมเด็จพระนเรศวรได้กระทำยุทธหัตถีมีชัยชนะ ที่ตำบลนี้ชาติได้กลับเป็น
ไทยแล้ว พม่ามอญก็มีความยำเกรง ต่อนี้มาไทยก็มีอิสรภาพบริบูรณ์ ได้รับความสุขมากเกิน
กว่าที่ควร ไม่เหมือนคนไทยครั้งสมเด็จพระนเรศวร ถ้าพวกเราพร้อมใจกันพยายามทำใจเรา
ให้เหมือนคนไทยครั้งสมเด็จพระนเรศวรที่จับอาวุธรบพม่าแล้วและพวกเราทั้งหมดซึ่งได้มาประ
ชุมอยู่ในที่นี้ แม้จะเป็นแต่ส่วนน้อยมากตกลงชวนกันพูดให้เหมือน ๆ กันทั้งหมดจะนั้นแล้ว
เสียงนั้นก็จะได้กระทบหูคนอื่น ๆ ต่อ ๆ ไป ในไม่ช้าก็จะแพร่หลายทั่วทั้งกรุงสยาม เวลาใด
ชนชาวสยามพากันพูดเป็นเสียงเดียวกันหมดทั้งนี้ เวลานั้นแลเราจะถึงสมัยไม่มีเวลาจะเสื่อม
ทรามลงได้ ตัวเราเองประจวบตั้งก่อกองกันก่อนหนึ่งในภูเขา เราจะรักษาก่อนดินนั้นแล้วและปล่อย
ให้ภูเขาทลายลงนั้น จะเป็นประโยชน์อันใดเราจะต้องตั้งใจรักษาภูเขา ก่อนดินนั้นจึงจะอยู่ได้
เมื่อพวกเราทำใจให้สำเร็จได้จะนั้นแล้ว เมื่อนั้นแลเราจะได้เหมือนชนกของเรารักรัสมเด็จพระ
พระนเรศวร

ขอเจ้าทั้งหลายจงจำคำเราไว้ให้มั่น และบัดนี้ขอให้แสดงความปิตินิธิโดยร้องเพลง
เพื่อความสง่าแก่คณะของเรา และเพื่อความเคารพแต่สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระเอกาทศรถ
และพระสวามี

ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงเสด็จกลับตามระยะทางต่อไป

ณ วันพฤหัสบดีที่ ๒๙ มกราคม ยাত্রากระบวนเสด็จกลับจากดอนพระเจดีย์ตาม
หนทางที่เสด็จไป ระยะทาง ๔๐๐ เส้น ถึงที่ประทับร้อนหนองกุฎี เวลาบ่ายเสด็จต่อมาอีก ๑๙๕
เส้น รวมระยะทาง ๕๙๕ เส้นถึงพลับพลาประทับแรมบ้านไช้

ณ วันศุกร์ที่ ๓๐ มกราคม เสด็จจากบ้านไช้กลับตามหนทางที่เสด็จไป ระยะทาง
๒๗๐ เส้น ถึงที่ประทับร้อนตำบลห้วยจั่ววัน เวลาบ่ายเสด็จต่อมา ระยะทางอีก ๒๒๖ เส้น ถึง
พลับพลาเมืองอุทองประทับเสวยพระกระยาหารเวลาเย็น และเลี้ยงพลที่โดยเสด็จเสร็จแล้ว
ยাত্রากระบวนต่อมาอีก ๑๔๗ เส้น รวมระยะทาง ๖๔๓ เส้น ถึงที่ประทับแรมบ้านจระเข้
สามพัน ซึ่งเป็นพลับพลาประทับร้อนเมื่อเสด็จไป

ณ วันเสาร์ ๓๑ มกราคม เสด็จจากบ้านจระเข้สามพันตามทางเสด็จไป ระยะทาง
๓๓๘ เส้น ถึงที่ประทับบ้านลาดบัวขาว เวลาบ่ายเสด็จยাত্রากระบวนแยกจากทางที่เสด็จเมื่อ

ขาไป ระยะทาง ๑๐๔ เส้น รวมระยะทาง ๔๔๒ เส้น ถึงที่ประทับแรมที่บ้านวังไซ แขวงเมืองกาญจนบุรี

ณ วันอาทิตย์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ เสด็จจากบ้านวังไซ ระยะทาง ๑๖๒ เส้น ถึงที่ประทับร้อนดอนตาเพ็ด ระยะทางจากที่ประทับร้อนเพียง ๘๒ เส้น รวม ๓๔๔ เส้นถึงที่ประทับแรมที่บ้านทวน ทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นทางไกล จึงโปรดให้ยาตรากระบวนเสด็จไปถึงบ้านทวนแต่ในตอนเช้า ที่บ้านทวนนี้เป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอของเมืองกาญจนบุรีแห่ง ๑ และมีรอยค่ายใหญ่ครั้งศึกหงสาวดีอยู่ค่าย ๑

ณ วันจันทร์ ๒ กุมภาพันธ์ เสด็จจากบ้านทวน ระยะทาง ๓๐๕ เส้น ถึงที่ประทับร้อนบ้านหนองขาว ซึ่งยังมีรอยค่ายใหญ่อยู่อีกแห่ง ๑ เวลาบ่ายยาตรากระบวนเสด็จจากบ้านหนองขาวต่อมาอีก ๓๑๓ เส้น รวมระยะทาง ๖๑๘ เส้น ถึงเมืองกาญจนบุรีตั้งที่ประทับแรมที่แนวค่ายเก่า กำบลั่นช้างเผือกใต้ ทรงเมืองกาญจนบุรีข้าม

ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์นั้น เวลาค่ำ ทหารบกมณฑลราชบุรีมีนายพลตรี พระยาพิชัยชาญฤทธิ์ราชองครักษ์ ผู้บัญชาการกองพลเป็นประธานกราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปเสวยที่โรงอาหาร และเชิญนายเสื่อป่า ผู้กำกับลูกเสือ นายทหารกรมอื่นและนายตำรวจภูธรไปเลี้ยงพร้อมกันด้วย เมื่อเลี้ยงเสร็จแล้วมีฉลากแจก และมีละครกะเหรี่ยงของพระศรีสุวรรณคีรีนายอำเภอสังขละบุรี ซึ่งได้ลงมาคอยรับเสด็จพร้อมด้วยครอบครัว และพาละครนี้มาด้วย ละครกะเหรี่ยงเล่นถวายตัว จนเวลา ๕ ทุ่มเศษ เสด็จกลับคืนยังที่ประทับแรม

ณ วันอังคารที่ ๓ กุมภาพันธ์ เวลาเช้า เสด็จลงเรือพระที่นั่งมาดก้าวกังยาม พร้อมด้วยเรือรับพวกที่โดยเสด็จล่องตามลำแม่น้ำจากเมืองกาญจนบุรี ถึงที่ประทับแรมบ้านโป่ง แขวงเมืองราชบุรี เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เป็นเสร็จการเสด็จสถลมารคไปดอนพระเจดีย์เพียงเท่านั้น ต่อนี้เสด็จกลับจากบ้านโป่ง มาพระราชวังสนามจันทร์เมืองนครปฐมในการซ้อมรบเสือป่า เสด็จกลับมาถึงพระราชวังสนามจันทร์เมื่อ ณ วันอาทิตย์ที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับถึงกรุงเทพ ฯ แล้ว จึงโปรดให้กรมศิลปากรออกแบบและกะงบประมาณในการบูรณะเจดีย์ยุทธหัตถีเป็นการใหญ่ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้คิดแบบเจดีย์สำหรับก่อครอบซากเจดีย์ยุทธหัตถี กรมศิลปากรได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปตรวจและเขียนแบบเจดีย์ที่จะก่อครอบซากเจดีย์ยุทธหัตถีพร้อมทั้งประมาณ

รายการค่าก่อสร้าง ตามสำเนาหนังสือของเจ้าพระยาธรรมานุภิบาลที่ ซึ่งทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวายเมื่อวันที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ดังต่อไปนี้

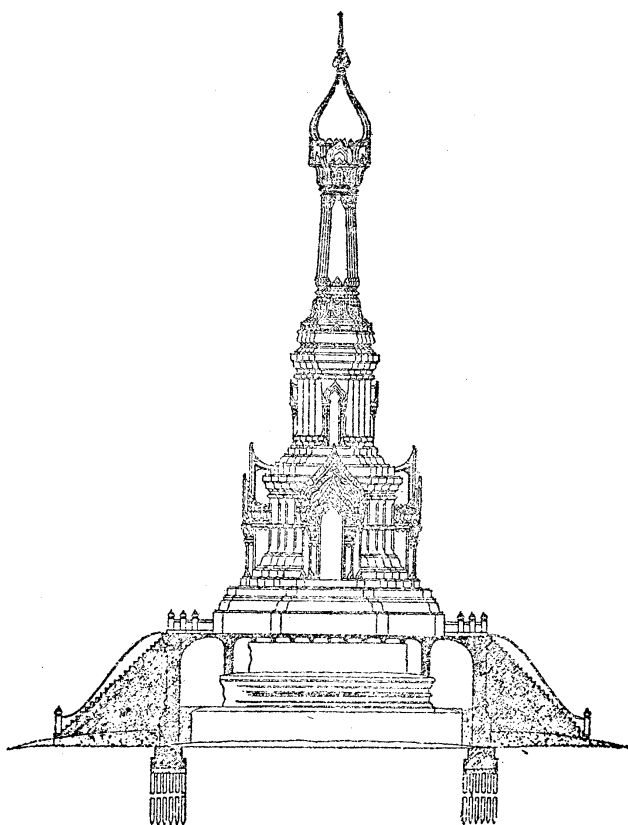
ที่ ๙/๗๖๑

กรมศิลปากร

วันที่ ๙ กันยายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยพระเจดีย์ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมศิลปากรสร้างขึ้นที่ดอนพระ-
เจดีย์ แขวงเมืองสุพรรณบุรีนั้น มีขนาดสูงแต่ระดับพื้นดินถึงยอด ๑ เส้น ๖ วา ๓ ศอก ฐาน
ล่างกว้าง ๑๒ วา ๔ เหลี่ยม ตามแบบที่ข้าพระพุทธเจ้าได้นำทูลเกล้า ฯ ถวาย ชอบด้วยกระแส
พระราชดำริแล้ว (ดูแผนผัง)

แผนผังเจดีย์ยุทธหัตถี ในรัชกาลที่ ๖

วิธีที่จะทำนั้น จะหล่อด้วยแพโรคอนกรีตครอบฐานเดิมของเก่าและองค์พระเจดีย์ที่จะทำเสริมขึ้นใหม่ตามซุ้มคูหา และลวดลายตลอดถึงยอดก็หล่อด้วยแพโรคอนกรีตล้วน เพื่อให้เป็นการมั่นคง ส่วนการที่จะขนสิ่งของขึ้นไปทำการนั้น เป็นทางสะพานน้ำสะพานบก เพราะฉะนั้นของที่ขนไปทำการนี้ จึงต้องจัดแบ่งเป็นตอนๆ เพื่อให้สะดวกแก่การที่จะทำคือ จะต้องขนทางเรือขึ้นไปพักไว้ที่ท่าอำเภอสรีประจันต์เหนือเมืองสุพรรณบุรีเสียตอนหนึ่ง ในเวลาฤดูน้ำขึ้นแล้วจึงบรรทุกเกวียนลำเลียงต่อขึ้นไปถึงที่ทำการ เพราะทางอำเภอสรีประจันต์ที่จะไปคอนเจดีย์เป็นการสะดวกและใกล้กว่าทางอื่น กำหนดเวลาที่จะแล้วเสร็จได้ในราวเดือนพฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๙

ข้าพระพุทธเจ้าได้แยกรายการประมาณการใช้จ่ายออกเป็นรายๆ คือ ค่าสิ่งของและค่าเครื่องเหล็กเป็นเงิน ๗๐,๓๖๐ บาท ค่าเครื่องมือต่างๆ กับโรงงานเป็นเงิน ๔,๑๔๙ บาท ค่าแรงทำการต่างๆ เป็นเงิน ๖๐,๔๙๑ บาท ค่าพาหนะเป็นเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นเงิน ๑๔๕,๐๐๐ บาท กับค่าอิฐที่มณฑลนครไชยศรีจะจัดทำส่งให้อีกส่วนหนึ่งเป็นเงิน ๓๗,๕๐๐ บาท รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวนเงิน ๑๘๒,๕๐๐ บาท แจกอยู่ในบาญชีรายประมาณ ๑ ฉบับ กับแบบ ๑ แผ่น ซึ่งได้ทูลเกล้าฯ ถวายมาพร้อมกับหนังสือ

ถ้าขอด้วยกระแสพระราชดำริแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาติเงิน ๑๘๒,๕๐๐ บาท (แสนเก้าหมื่นสองพันห้าร้อยบาทถ้วน) ไปจ่ายทำการนี้ตามพระราชประสงค์

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยาธรรมานุรักษ์ ขอเดชะ

บัญชี ราชกะประมาณการสร้างพระเจดีย์ที่ดอนเจดีย์

แขวงเมืองสุพรรณบุรี

รายการ	จำนวนเงิน		รวมเงิน		หมายเหตุ
	บาท	สต.	บาท	สต.	
อิฐทำที่มณฑลนครไชยศรี ราคาพันละ ๒๕ บาท					
๑,๕๐๐,๐๐๐ แผ่น	เงิน ๓๗,๕๐๐	—			
เสาไม้แก่นโต ๓ กำ ยาว ๘ ศอก ๑,๖๐๐ ต้น	,, ๔,๘๐๐	—			
ปูนศิลา ๕๐๐ กิว	,, ๗,๘๐๐	—			
ทรายเม็ดเล็ก ๑,๐๐๐ กิว	,, ๒,๕๐๐	—			
ทรายเม็ดใหญ่ ๘๐๐ กิว	,, ๓,๒๐๐	—			
ปูนสีเมนต์ตรามังกร ๓,๐๐๐ ถัง	,, ๒๑,๐๐๐	—			
เหล็กเหนียว ๑,๐๐๐ หาบ	,, ๑๕,๐๐๐	—			
ลวดผูกเหล็ก ๔๐ ขดใหญ่	,, ๗๒๐	—			
กิมผูกลวด ๔๐ ตัว	,, ๑๐	—			
ไม้เบญจพรรณใช้ทำแบบคอนกรีต ๕๐๐ ยก	,, ๘,๐๐๐	—			
ตะปูฝรั่งต่าง ๆ ๑๐๐ ถัง	,, ๙๐๐	—			
ถังสังกะสีอย่างกลาง ๑,๐๐๐ ถัง	,, ๗๕๐	—			
บุงกีหวายอย่างใหญ่ ๘๐๐ คู่	,, ๔๙๖	—			
จอบฝรั่งมีด้ามพร้อม ๑๐ ตัว	,, ๑๕	—			
พลั่ว ๘ อัน	,, ๘	—			
อีโต้ขุดดิน ๘ อัน	,, ๒๔	—			
ก้อน ๑๕ นิ้ว ๒๐ แท้	,, ๓๐	—			
จำตักปูน ๘ อัน	,, ๑๖	—			
เกลียวปล้อย ๖ นิ้ว ๕๐๐ ตัว	,, ๖๐	—			
,, ๕ ,, ๕๐๐ ,,	,, ๕๐	—			
ตะกรู ๖ นิ้ว โต ๔ หุน ๕๐๐ ตัว	,, ๙๐	—			
,, ๘ ,, ,, ๔ ,, ๕๐๐ ,,	,, ๑๒๐	—			

รายการ		จำนวนเงิน		รวมเงิน		หมายเหตุ
		บาท	สต.	บาท	สต.	
สระกรู ๑๐ นิ้ว โต ๔ หุน ๔๙๘ ตัว	เงิน	๑๔๙	๔๐			
ตะปูเกลียว ๑๕ นิ้ว ๕ ห่อ	,,	๓	๑๐			
,, , ๒ , ๕ ,	,,	๓	๗๕			
,, , ๓ , ๕ ,	,,	๖	๒๕			
,, , ๔ , ๕ ,	,,	๗	๕๐			
เสาเบญจพรรณโต ๔ กำ ยาว ๓ วา ๒๐๐ ต้น	,,	๘๐๐	—			
เสาเบญจพรรณโต ๔ กำ ยาว ๔ วา ๒๐๐ ต้น	,,	๒,๘๐๐	—			
ไม้ไผ่สีสุก ๓,๐๐๐ ลำ	,,	๑,๖๕๐	—			
หวายปลีเตา ๒๐๐ ขดใหญ่	,,	๗๐๐	—			
ปอกะเจา ๒๕ หาบ	,,	๓๐๐	—			
ค่าทำโรงงาน ๔ หลังๆ ละ ๗ ห้อง	,,	๒,๘๐๐	—			
ค่าแรงช่างไม้ทำแบบคอนกรีต	,,	๕,๔๙๑	—			
ค่าแรงช่างเหล็กทำเหล็กคอนกรีต	,,	๕,๐๐๐	—			
ค่าแรงช่างปูนต่างๆ	,,	๔๐,๐๐๐	—			
ค่าแรงกสิต่างๆ	,,	๑๐,๐๐๐	—			
ค่าพาหนะต่างๆ	,,	๒๐,๐๐๐	—			
รวมทั้งสิ้น เงิน				๑๙๒,๕๐๐	—	

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกสั่งด้วยลายพระหัตถ์ในหน้าบันทึกว่า “ขอให้แล้วในปีหน้า”^(๑) และโปรดให้ราชเลขาการ^(๒) ติดต่อกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเพื่อขอเงินสำหรับใช้ในการบูรณะเจดีย์ยุทธหัตถีต่อไป

แต่น่าเสียดายที่ในขณะนั้นเงินรายได้ของประเทศอยู่ในวงจำกัด จะนำไปใช้จ่าย

(๑) ลายพระหัตถ์ทรงเขียนด้วยดินสอดำ

(๒) คือพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี

อย่างใดไม่ได้ง่ายนัก และเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมีอำนาจเด็ดขาดในการพิจารณา
สั่งจ่ายเงิน แม้จะเป็นการขัดพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ตาม ถ้าเสนาบดี
กระทรวงพระคลัง ๖ กราบบังคมทูลว่าไม่มีเงินจะถวายตามพระราชประสงค์ได้ กิจการนั้นก็
ดำเนินการไปไม่ได้ต้องสะกดหยุดลง

สำหรับการบูรณะเจดีย์ยุทธหัตถีนั้นก็เช่นเดียวกัน เสนาบดีกระทรวงพระคลัง ๖ ทรง
ขัดข้องในเรื่องการเงินตามลายพระหัตถ์ที่ทรงมีถึงราชเลขาณูการ ดังต่อไปนี้

ที่ ๙๔๖๕/๙๘

หอรัษฎากรพิพัฒน์

วันที่ ๑๑ กันยายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

ทูล พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ราชเลขาณูการ ทรงทราบ

ได้รับหนังสือกรมราชเลขาณูการที่ ๔๘/๖๐๔ ลงวันวานนี้ ซึ่งพระยาศรีสุนทรโวหาร
ลงชื่อแทนท่านมาว่า โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงวังก่อสร้างและปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ที่คอนพระ-
เจดีย์กรมศิลปากรประมาณรายจ่ายรวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๑๙๒,๕๐๐ บาท แต่จะเบิกเป็น ๓ คราว
โปรดเกล้าฯ ให้ถามว่า กระทรวงพระคลังจะมีเงินพอจ่ายในศกนี้ได้หรือประการใด นั้น

การก่อสร้างพระเจดีย์นี้ เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ได้ลงเงินรายจ่ายในงบประมาณ
กรมศิลปากรสำหรับปีนี้ ครั้นเมื่อเวลาประชุมปรึกษางบประมาณก็ได้แจ้งแก่เจ้าพระยาธรรมาธิ-
กรณ์แล้ว ไม่มีเงินรายใดที่จะกันมาจ่ายได้ เป็นอันตกลงดไว้ เมื่อได้รับจดหมายฉบับนี้ได้
ให้ตรวจดูเงินในงบประมาณที่ไม่มีเงินรายใดที่จะโอนมาจ่ายได้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

กิตติยากร

เสนาบดีกระทรวงพระคลัง

แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงเล็งลุ่มพระราชดำริในอันที่
จะทรงบูรณะเจดีย์ยุทธหัตถี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาที่มีหนังสือถึงกระทรวง
พระคลัง ๖ ยืนยันกระแสพระราชดำริอีกครั้งหนึ่งว่า ขอให้สำเร็จในปีหน้า ดังสำเนาหนังสือ
ต่อไปนี้

ที่ ๙๔/๑๒๗๖

วันที่ ๑๓ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๘
กราบทูล มหาอำมาตย์เอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวง
พระคลังมหาสมบัติ

ด้วยตามที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติขัดข้องในเรื่องเงินที่จะทำการก่อสร้างพระ-
เจดีย์ ที่ดอนพระเจดีย์ แขวงเมืองสุพรรณบุรีมานั้น ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบ-
ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้กราบทูลมาว่า การสร้าง
พระเจดีย์ ขอให้สำเร็จในปีหน้า

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ
ข้าพระพุทธเจ้า มหาเสวกโท พระยาศรีสุนทรโวหาร
ผู้ช่วยและทำการแทนราชเลขาธิการ

แต่พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ ก็มีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลเหตุ
ขัดข้องต่างๆ เพื่อให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทั้งสำเนาลายพระหัตถ์ต่อไปนี้

วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พระพุทธศักราช ๒๔๕๘
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยราชเลขาธิการมีหนังสือถึงข้าพระพุทธเจ้าฉบับที่ ๙๔/๑๒๗๖ ลงวันที่ ๑๓
มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ว่าตามที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติขัดข้องในเรื่องเงินที่จะทำการก่อสร้างพระเจดีย์ที่ดอนพระเจดีย์ แขวงเมืองสุพรรณบุรีนั้น ราชเลขาธิการได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่า การสร้างพระเจดีย์ ขอให้เป็นอย่างสำเร็จในปีหน้า ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้รับใส่เกล้าฯ ตรวจสอบงบประมาณ ตามซึ่งบรรดากระทรวงได้ยื่นไปสำหรับการรับและจ่ายเงินผลประโยชน์แผ่นดิน ได้ความเป็นแน่นอนว่าในปี ๒๔๕๙ ถึงแม้เงินรายได้จะได้เก็บได้มากกว่าปี ๒๔๕๘ เงินรายจ่ายที่จำเป็นจะต้องตั้งเพิ่มขึ้นโดยมิได้มีท่าทางบั่นบองได้นั้น ก็มีมากขึ้นเสมอกัน

การที่ต้องเพิ่มรายจ่ายนั้นต้องเพิ่มขึ้นเป็นกอนใหญ่ ๆ ทั้งในเงินการประจำและเงินการจร ในเงินการประจำจะต้องเพิ่มขึ้นเพราะการตั้งกรมพระนครบาล กรมราชทัณฑ์ การ

รวมตำรวจพระนครบาลและกรมตำรวจภูธร การตั้งกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์เป็นส่วนการตั้งใหม่ ก็ยังต้องเพิ่มในการศึกษา การบำรุงคลองรังสิตและในบรรดากระทรวงทุก ๆ กระทรวงตามที่เคยมา เป็นส่วนขยายการนั้นด้วย บรรดาเงินแม่ในการประจำก็จะต้องเพิ่มประมาณ ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาทเสียแล้ว และการตั้งกรมใหม่ขยายการรวมหน้าที่ราชการนั้นก็ได้เป็นไปตามกระแสพระบรมราโชบาย ได้มีประกาศพระบรมราชโองการแล้วทั้งสิ้น จึงเป็นอันผัดผ่อนเลิกถอนหาได้ไม่

ในแผนการจร เงินที่จะต้องเพิ่มขึ้นใหม่ คือการสร้างถนนซึ่งประกอบในกระแสพระบรมราโชบายที่จะบำรุงบ้านเมืองด้วยความสะดวกในการนำสินค้าไปมา บรรดาเงินการจรประเภทอื่น ๆ คือ การสร้างที่ว่าการ การสร้างศาล การสร้างที่พักตำรวจภูธร การสร้างหอทะเบียน การสร้างโรงเรียน เป็นต้นนี้ ก็ต้องตั้งไว้เท่าจำนวนเดิมหรือเพิ่มขึ้นเพราะเป็นประเภทที่นับว่ามีโปรแกรมจะลดทอดลงก็ต้องเสียราชการทั้งสิ้น บรรดาเงินการจรที่กระทรวงทั้งหลายได้ตั้งมา ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าจำเป็นต้องตั้งให้โดยโปรแกรมนั้น รวมกันขึ้นประมาณ ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท เพราะฉะนั้นการสร้างพระเจดีย์ที่ดอนพระเจดีย์ ซึ่งเป็นจำนวนเงิน ๒๐๐,๐๐๐ บาทนี้ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นอันจงด่วนเกล้า ฯ ไม่สามารถหาช่องทางที่จะเบียดเสียดเข้าในงบประมาณได้

อนึ่งการทำงานงบประมาณ ข้าพระพุทธเจ้าได้ดำเนินตามกระแสพระราชดำริในเรื่องวางลำดับหน้าที่ราชการ ให้เป็นเครื่องอุดหนุนชักจูงกันไปสู่ความเจริญ (Coordination of administrative functions) ในการป็นพระราชทรัพย์เพื่อประโยชน์การแผ่นดิน เมื่อพระราชทรัพย์มีจำกัดอยู่ และบรรดารายการที่ควรจัดทำมีมาก ก็ต้องพอกมุลแต่ในรายการที่ได้มีพระบรมราชโองการให้จัดไว้ก่อนแล้วเลิกถอนไม่ได้ หรือที่เป็นประโยชน์ใหญ่ยังเป็นประมาณตามซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้สอบสวนเงินรายได้รายจ่ายในปี ๒๔๕๔ ความปรากฏดังซึ่งได้กราบบังคมทูลพระกรุณามาข้างต้นแล้วนั้น จึงเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่า การสร้างพระเจดีย์ที่ดอนพระเจดีย์นั้นไม่สามารถจะจัดให้ตลอดไปได้ เพราะฉะนั้นในการประชุมว่างงบประมาณ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตชี้แจงการแก่ เสนาบดีกระทรวงวัง ผู้เป็นอธิบดีกรมศิลปากรโดยนัยนี้

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กิตติกรवलลัษณ์ ขอเดชะ

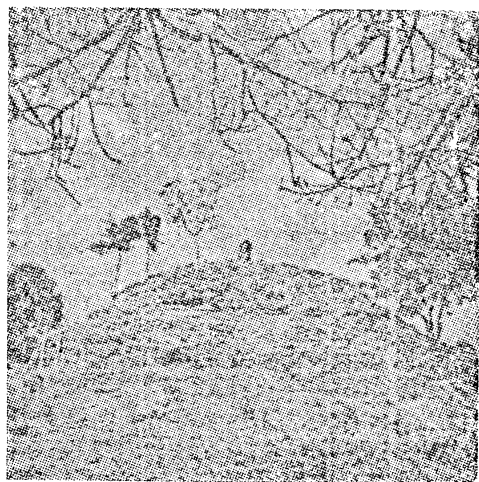
ถึงกระนั้นก็ดี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังไม่ทรงเลิกล้มพระราชดำริ ทรงบันทึกส่งไว้ในหน้าบันทึกด้วยดินสอด่าว่า “การนี้ได้ตกลงกับเจ้าพระยาธรรมานุการณแล้วว่าจะให้ยืมเงินพระคลังในไปใช้ก่อน แต่ขอให้จ่ายให้ในเมื่อมีเงินพอจะจ่าย”

แต่เนื่องจากในสมัยนั้นพระราชทรัพย์อันมีใน พระคลังใน หรือพระคลังข้างที่มีน้อย ซึ่งมีข้อผูกพันที่จะต้องจ่ายประจำเดือนอยู่เป็นอันมาก ไม่มีเงินเหลือเป็นก้อนใหญ่พอที่จะจ่ายในการบูรณะพระเจดีย์ยุทธหัตถีได้ จึงเป็นอันว่าพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในอันที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์เจดีย์ยุทธหัตถี ซึ่งถือว่าเป็นเจดีย์อันสำคัญยิ่งในทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย ต้องสะดุดหยุดลงด้วยประการฉะนี้

เมื่อได้นำหลักฐานทั้งมวลออกมาตีแผ่แล้วเช่นนี้ ข้าพเจ้าใคร่จะขอชี้แจงเรื่องราวเกี่ยวกับเจดีย์ยุทธหัตถีแทรกลงสักเล็กน้อย เพราะถ้าขึ้นปล่อยไว้ไม่ชี้แจงหรือไม่อธิบายข้อความต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับเจดีย์ยุทธหัตถีนี้ให้กระจ่างแล้ว ก็จะทำให้บางท่านยังข้องใจอยู่เรื่อยไป

เนื่องจากปัญหาที่ถกเถียงกันเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถีหลายแง่หลายมุม เช่นในข้อที่ว่าของเดิมควรจะมีรูปทรงเป็นอย่างไร และเป็นของสร้างก่อนหรือหลังเจดีย์ชัยมงคล หรือว่าสร้างพร้อมกันเป็นต้น ยิ่งกว่านั้นยังมีบางท่านเข้าใจเชวไปอีกว่า “บัดนี้พังราบลงไปกับพื้นดินแล้ว” ก็มี^(๑)

โดยเฉพาะปัญหาที่ว่าพังราบลงไปกับพื้นดินแล้วนั้น ในปัจจุบันไม่จำเป็นต้องถกเถียงกันอีก เพราะมีผู้ไปสำรวจและถ่ายรูปตลอดจนวัดส่วนสูงและส่วนกว้างของฉาเจดีย์ที่ที่ยังคงเหลืออยู่มาพิมพ์เผยแพร่ไว้ในหนังสือหลายฉบับแล้ว แต่เมื่อประมวลหลักฐานต่าง ๆ มาไว้ในที่นี้ให้ครบถ้วน ข้าพเจ้าจึงขอนำรูปถ่ายซึ่งเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรไปถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ มานำลงไว้ด้วย (ดูรูป) และเป็นปัญหาที่ว่าทำไมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงระงับความคิดที่จะทรงบูรณะเจดีย์องค์นี้เสีย กับปัญหาที่ว่ากรมศิลปากรเอาแบบเจดีย์ยุทธหัตถีที่คิดขึ้นในรัชกาลที่ ๖ ไปทิ้งไว้เสียที่ไหนนั้น ก็คงจะหมดไปอีกเหมือนกัน เพราะข้าพเจ้าได้นำหลักฐานและแผนผังมาแสดงไว้ข้างต้นแล้ว

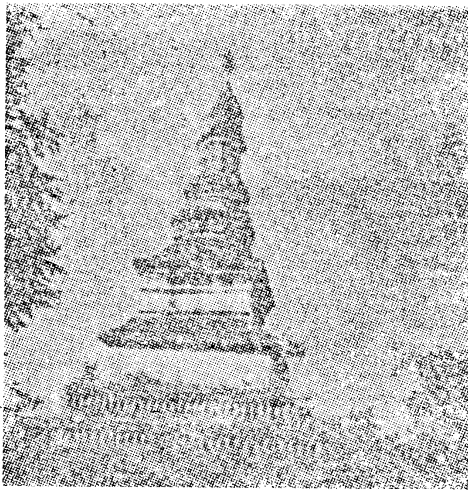

เจดีย์ยุทธหัตถี จ. สุพรรณบุรี

(๑) หนังสือยุทธโกษ ปีที่ ๕๘ เล่ม ๑๒ หน้า ๖๖

คราวนี้ถึงปัญหาที่ว่าในรัชกาลที่ ๖ นั้น ทรงคิดแบบเจดีย์ตามแบบอย่างซึ่งเชื่อว่า เป็นของเดิม หรือว่าถือเอาแบบอย่างของเจดีย์สมัยใดและแบบใดเป็นหลัก ทำไมคณะกรรมการ จึงไม่เอาแบบเจดีย์ที่คิดขึ้นครั้งรัชกาลที่ ๖ มาใช้เป็นหลักในการพิจารณา เพื่อออกแบบสร้าง ขึ้นใหม่

เรื่องนี้ข้าพเจ้าใคร่จะขอชี้แจงว่า เจดีย์ที่คิดแบบขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๖ นั้น เอาแบบ อย่างเจดีย์สมัยสุโขทัย คือเจดีย์ยุทธหัตถีที่เมืองตาก เป็นหลัก^(๑) (ดูรูป) แล้วนำมาแก้ไข

เจดีย์ยุทธหัตถีที่เมืองตาก

ตัดแปลงส่วนฐานให้ใหญ่ขึ้นกว่าเจดีย์ยุทธหัตถีที่เมือง ตากเล็กน้อย เพื่อให้มองเห็นเป็นรูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ได้แต่ไกล นอกจากนี้แทบทุกส่วนคล้ายคลึงกันหมด ท่านที่เชี่ยวชาญในเรื่องแบบอย่างศิลปะไทยสมัยต่าง ๆ เมื่อได้ เห็น รูปเปรียบ เทียบ กันเข้าแล้ว คงจะ สามารถ ตอบได้ทันทีว่า แบบเจดีย์ที่คิดขึ้นครั้งรัชกาลที่ ๖ นั้น ได้แบบอย่างมาจากไหน แต่เนื่องจากกรรมการบูรณะ อนุสรณ์ดอนเจดีย์ได้ลงมติให้ ค้นคว้าแบบอย่างเจดีย์ที่ สร้างขึ้นในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร หรือถ้าจะ พยายาม ๆ ก็คือต้องการสร้างขึ้นใหม่ตามแบบอย่างครั้งรัชกาลที่ ๖ นั้น ไม่มีส่วนสัมพันธ์กัน กับหลักการที่คณะกรรมการได้วางไว้ และโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร ไม่มีผู้ใด เชื่อว่าจะเหมือน กับเจดีย์ ยุทธหัตถี ที่สร้าง ขึ้นใน แผ่นดิน สมเด็จพระนเรศวร เลยสัก คนเดียว เพราะฉะนั้นจึงมิได้หยิบยกแบบเจดีย์นี้ขึ้นพิจารณา และเมื่อเวลาประชุมพิจารณารูปทรงเจดีย์ ยุทธหัตถีก็ไม่มีกรรมการคนใดเสนอแนะเรื่องขึ้น เพราะฉะนั้นกรรมการฝ่ายกรมศิลปากร จึงมิได้นำเสนอต่อที่ประชุม

ส่วนปัญหาเรื่องรูปร่างของเจดีย์ยุทธหัตถีซึ่งสร้างในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรว่า ควรจะเป็นอย่างไรแน่แน่ ข้าพเจ้าจะไม่ขอกล่าวซ้ำในที่นี้อีก เพราะได้กล่าวไว้แล้วโดยละเอียด พิสดารแล้วในตอนต้น คราวนี้มาถึงปัญหาที่ว่าเจดีย์ยุทธหัตถีกับเจดีย์ชัยมงคลนั้น องค์ไหน จะสร้างก่อนหลังหรือว่าสร้างพร้อมกัน แต่โดยเฉพาะปัญหาที่ว่า เจดีย์ยุทธหัตถีกับเจดีย์ชัย-

(๑) เจดีย์องค์นี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงรับสั่งว่า เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นเป็นที่ระลึกในการที่พ่อขุนราม คำแหงชนช้างชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด

มงคลสร้างก่อนหลังกว่ากันนั้น มีผู้สนใจมากและบางท่านได้นำปัญหานี้มาเสนอเปรียบเทียบไว้ด้วยว่า ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีแห่งกรมศิลปากรสันนิษฐานไว้ว่าเจดีย์ยุทธหัตถีสร้างก่อนเจดีย์ชัยมงคล ส่วนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุภาพสันนิษฐานว่าสร้างพร้อมกันทั้งสององค์โดยคำแนะนำของสมเด็จพระพนรัตน์ ขอมอบความสับสนในเรื่องนี้ให้นักประวัติศาสตร์พิจารณาต่อไป^(๑)

เรื่องนี้ข้าพเจ้าต้องขอรับประทานโทษในอันที่นำเรื่องราวซึ่งถกเถียงกันในที่ประชุมอนุกรรมการพิจารณารูปทรงเจดีย์ยุทธหัตถีออกมากล่าวในที่นี้ด้วย คือความเห็นในเรื่องรูปทรงของเจดีย์ที่จะสร้างครอบเจดีย์ยุทธหัตถินั้น ควรจะเป็นอย่างไร โดยยึดถือตามมติของที่ประชุมกรรมการพิจารณาสร้างอนุสรณ์ดอนเจดีย์ว่าควรจะให้มียุทธหัตถีเหมือนอย่างที่ตั้งในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร เพราะฉะนั้นถ้าไม่ถือตามมตินี้แล้วเราก็จะคิดแบบใด ๆ ขึ้นใหม่ก็ได้ไม่จำเป็นจะต้องมานั่งถกเถียงกันให้เสียเวลาเหมือนอย่างเช่นในรัชกาลที่ ๖ ซึ่งกรมศิลปากรในครั้งนั้นคิดแบบเจดีย์ซึ่งจะก่อครอบซากเจดีย์ยุทธหัตถีขึ้นใหม่^(๒) โดยนำเอาแบบเจดีย์ยุทธหัตถีแต่ครั้งสมัยสุโขทัย มาดัดแปลงฐานใหม่เพื่อให้ก่อครอบซากเจดีย์ของเดิมได้ และดัดแปลงยอดบ้างเล็กน้อย

ความเห็นที่ว่ารูปทรงเจดีย์ยุทธหัตถินั้นเดิมจะเป็นอย่างไรนั้น อนุกรรมการมีความเห็นไม่ตรงกัน คือฝ่ายหนึ่งว่าควรมีทรงกลมอย่างแบบเจดีย์ลังกา และควรจะทำอย่างเจดีย์ชัยมงคลซึ่งสร้างที่วัดใหญ่ชัยมงคลเป็นแบบอย่างในการก่อสร้าง เพราะสร้างในสมัยเดียวกัน และอีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าควรมีทรงเหลี่ยมอย่างเจดีย์ศรีสุริโยทัยที่วัดสบสวรรค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งสร้างในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โดยอ้างว่าเจดีย์ที่วัดใหญ่ชัยมงคลนั้นไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่าสร้างครั้งสมเด็จพระนเรศวร แต่กลับปรากฏในพระราชพงศาวดารว่าสร้างครั้งพระเจ้าอู่ทอง และที่หน้าเจดีย์องค์นี้มีวิหารเล็กประดิษฐานพระพุทธรูป ๒ องค์ เข้าใจว่าจะเป็นรูปเจ้าแก้วเจ้าไทย ซึ่งปรากฏในพงศาวดารว่าฝังไว้ที่วัดนี้^(๓) และไม่ยอมเชื่อในทฤษฎีที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในหนังสือนิทานโบราณคดีว่า

(๑) หนังสือกองทัพบก พ.ศ. ๒๔๘๖ ตอนที่ ๔ ด้วยเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถี.

(๒) ดูแผนผังหน้า ๒๕

(๓) พระพุทธรูป ๒ องค์นี้เป็นพระพุทธรูปก่อด้วยอิฐ เป็นแกนแล้วปั้นทับแกนนั้นอีกทีหนึ่ง ในปัจจุบันพระเศียรหักหายไปหมดทั้ง ๒ องค์ แต่เท่าที่ได้ตรวจรูปทรงแล้ว เข้าใจว่าจะเป็นฝีมือช่างสมัยศรีอยุธยา ตอนปลายมากกว่าสมัยศรีอยุธยาตอนต้น

สมเด็จพระพนรัตน์ทูลแนะนำให้สมเด็จพระนเรศวรทรงสร้างเจดีย์ฉลองชัยชนะตามเยี่ยงอย่าง พระพุทธคามณีซึ่งทรงชนช้างชนะพระเจ้าเอศราทมิพในลังกาทวีป ข้าพเจ้าขอคัดพระนิพนธ์ ของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพบางตอนมาลงไว้ด้วย เพื่อท่านผู้อ่านจะได้เข้าใจเรื่อง กระจ่างแจ้ยังขึ้น คือ สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงกล่าวไว้ว่า

“สมเด็จพระพนรัตน์ถวายพระพรว่า ซึ่งข้าราชการเหล่านั้นจะกลัวข้าศึกยิ่งกว่าพระองค์ เห็นจะไม่ได้ ที่เกิดเหตุบันดาลให้เสด็จเข้าไปมีชัยชนะโดยลำพังพระองค์ในท่ามกลางข้าศึก นั้น น่าจะเป็นเพราะพระบารมีบันดาลให้พระเกียรติปรากฏไปทั่วโลก เปรียบเหมือนเมื่อครั้ง พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ในวันที่ตรัสรู้พระโพธิญาณนั้น เทวดาก็มาเฝ้าอยู่ เป็นอันมาก เมื่อพระยามารยกพลมาผจญ ถ้าหากเทวดาช่วยรบพุ่งพระยามารให้พ่ายแพ้ไป ก็ ไม่สู้อัศจรรย์นัก เสด็จเทวดาพากันหนีไปหมด ยังเหลือแต่พระพุทธเจ้าองค์เดียว ทรงสามารถปราบพระยามารกับทั้งวิฬรให้พ่ายแพ้ได้จึงได้พระนามว่า “สมเด็จพระพิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญ์ดาญาณ” เป็นมหัศจรรย์ไปทั่วอันตจักรวาล ที่พระองค์ทรงชนะสงครามครั้งนั้นก็คล้ายกัน ถ้าหากมีชัยชนะด้วยกำลังวิฬร พระเกียรติยศก็จะไม่มหัศจรรย์เหมือนที่มีชัยด้วยทรงทำ ยุทธหัตถิ์โดยลำพังพระองค์กับสมเด็จพระอนุชาธิราช จึงเห็นว่าหากพระบารมีบันดาลเพื่อเฉลิมพระเกียรติยศ ไม่ควรทรงไถมนัสถ้อยพระราชหฤทัย สมเด็จพระนเรศวร ๖ ได้ทรงฟัง สมเด็จพระพนรัตน์ถวายวิสัชนา ก็ทรงพระปิติโสมนัสสิ้นพระพิโรธ สมเด็จพระพนรัตน์จึงทูลขอชีวิตข้าราชการไว้ทั้งหมด แต่ในหนังสือพระราชพงศาวดารขาดความอยู่ข้อหนึ่งซึ่งมีวัตถุและหลักฐานปรากฏอยู่ว่า สมเด็จพระพนรัตน์ได้ทูลแนะนำให้สมเด็จพระนเรศวร ๖ เฉลิมพระเกียรติที่มีชัยชนะครั้งนั้น ด้วยบำเพ็ญพระราชกุศลตามเยี่ยงอย่างพระเจ้าพุทธคามณีที่ชาวลังกานับถือว่าเป็นวีระมหาราช อันมีเรื่องอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์คล้ายกันมาก ในเรื่องนั้นว่าเมื่อ พ.ศ. ๓๓๘ พระยาเอศราทมิพมิจาภิรัฐ ยกกองทัพจากอินเดียมายังเมืองลังกา แล้วครอบครองอยู่ถึง ๔๐ ปี ในเวลาที่เมืองลังกาตกอยู่ในอำนาจมิจาภิรัฐนั้น มีเชื้อวงศ์ของพระเจ้าทอพนัมปิยดิษฐ์ องค์หนึ่ง ทรงนามว่าพระยาากะวรรณดิษฐ์ได้ครองเมืองอันหนึ่งอยู่ในโรณะประเทศตอนกลางเกาะลังกา พระยาากะวรรณดิษฐ์มีโอรส ๒ องค์ ๑ ใหญ่ทรงพระนามว่า พุทธคามณี องค์น้องทรงพระนามว่า ดิสสุมาร ช่วยกันช่องสุริยพลหมายจะตีเอาเมืองลังกาคืน แต่พระยาากะวรรณดิษฐ์ถึงแก่พิราลัยไปเสียก่อน พุทธคามณีกุมารได้เป็นพระยาแทนบิดา พยายาม

รวบรวมกำลังได้จนพอการแล้วยกกองทัพไปตีเมืองอนุราชบุรีราชธานี ได้รับกับพระยาเอฬาร-
 ทธิพิณถึงชนช้างกันตัวต่อตัว ทูลฐคามณีกุมารพินพระยาเอฬารทธิพิณสิ้นชีวิตบนคอช้าง ก็ได้เมือง
 ลังกาคืนเป็นของราชวงศ์ที่ถือพระพุทธรูปศาสนา ในการฉลองชัยมงคลครั้งนั้น พระเจ้าทูลฐคามณี
 ให้สร้างพระเจดีย์องค์หนึ่งขึ้นตรงที่ชนช้างชนะ แล้วสร้างพระมหาสถูปอีกองค์หนึ่งเรียกว่า
 มริจิตเจดีย์ ขึ้นที่ในเมืองอนุราชบุรี เป็นที่คนทั้งหลายสักการบูชา เณริมพระเกียรติพระเจ้า
 ทูลฐคามณีสืบมา สมเด็จพระนเรศวรฯ จึงโปรดให้สร้างพระเจดีย์ยุทธหัตถีขึ้นตรงที่ชนช้างองค์
 หนึ่งแล้วทรงสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่อีกองค์หนึ่ง ชื่อนานนามว่า “พระเจดีย์ชัยมงคล” ขึ้นที่ “วัด
 เจ้าพระยาไทย” อันเป็นที่สถิตของพระสังฆราชาฝ่ายขาวจึงมักเรียกกันว่า “วัดป่าแก้ว” ตาม
 นามเดิมของพระสงฆ์คณะนั้น พระเจดีย์ชัยมงคลก็ยังปรากฏอยู่ทางข้างตะวันออกของทางรถไฟ
 เห็นได้แต่ไกลจนบัดนี้ เหตุที่สร้างพระเจดีย์มาแล้วแต่ในรัชกาลที่ ๕ ว่าเป็นดังเล่ามา เป็น
 แต่ยังไม่รู้ว่าพระเจดีย์ยุทธหัตถียุ่ที่ไหนเท่านั้น”

การที่อนุกรรมการบางท่านไม่เชื่อทฤษฎีของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเช่น
 นี้ ข้าพเจ้าก็เห็นเป็นการดีอย่างยิ่ง เพราะจะได้มีการค้นคว้าเพิ่มเติมขึ้นและเรื่องนิทานโบราณคดี
 นี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็ทรงกล่าวไว้ในคำนำว่า การที่ทรงนิพนธ์หนังสือขึ้น
 ก็ด้วยทรงมุ่งหวังพระทัยที่จะเล่าเรื่องเก่าตามที่พระองค์ทรงรู้เห็นให้ลูกหลานฟัง มิได้ทรงมุ่งหวัง
 จะให้เป็นหนังสือตำรับตำราอย่างใด และโดยเฉพาะเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถีนี้อีกก็ทรงเล่าตามที่พระองค์
 ทรงคิดเห็นว่าจะเป็นเช่นนั้น มิได้ทรงนำหลักฐานอย่างอื่นมาแอบอิงประกอบด้วย แม้ว่า
 ข้าพเจ้าจะเป็นผู้หนึ่งที่เชื่อตามพระคำริของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า เจดีย์ชัยมงคล
 นั้นสร้างในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมากกว่าแผ่นดินพระเจ้าอู่ทองก็ตาม แต่ก็ยังสนับสนุน
 ความคิดเห็นของอนุกรรมการบางท่านเหมือนกัน ว่าควรจะได้มีการตรวจสอบเพิ่มเติมให้ทราบ
 แน่ต่อไป และก็ควรเป็นหน้าที่ของอนุกรรมการคณะนี้ ในอันที่จะหาหลักฐานมาคัดค้านหรือ
 สนับสนุนความคิดเห็นของพระองค์ต่อไปอีกด้วย

เรื่องนี้ถ้าบางท่าน เชื่อตามความเห็น ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสียแล้ว
 ก็เป็นของแน่นอนเหลือเกินว่าจะไม่เกิดเป็นปัญหาที่จะต้องนำมาถกเถียงกัน ในเรื่องรูปทรง และ
 เวลาที่สร้าง คือว่าเจดีย์ชัยมงคลและเจดีย์ยุทธหัตถีนี้นั้น องค์ไหนจะสร้างก่อนหรือหลังกว่ากัน
 เพราะสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่า มูลเหตุที่สมเด็จพระนเรศวรจะทรงสร้าง

ทั้งเจดีย์ยุทธหัตถีและเจดีย์ชัยมงคลนั้น เกิดจากสมเด็จพระพนรัตน์กราบทูลแนะนำ ในเมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับพระนครแล้ว และถ้าเราเชื่อว่าเจดีย์สององค์นี้สร้างพร้อมกัน ก็ทำไมจะต้องมานั่งถกเถียงกันว่าองค์หนึ่งเป็นเจดีย์เหลี่ยม และอีกองค์หนึ่งเป็นเจดีย์กลมเล่า ถ้าสร้างพร้อมกันและด้วยวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันแล้ว เจดีย์ยุทธหัตถีก็น่าจะมีทรงกลมเหมือนอย่างเจดีย์ชัยมงคล ที่ต้องบุกป่าฝ่าดงไปสำรวจตรวจค้นซากเจดีย์ต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดสุพรรณบุรี และพยายามอ่านหนังสือพระราชพงสาวดารและจดหมายเหตุเก่า ๆ ทบทวนหลายครั้งหลายหนเพื่อค้นหาหลักฐานต่าง ๆ นั้น ก็เพราะเราไม่เชื่อว่าเจดีย์ทั้งสององค์นี้สร้างพร้อมกันมิใช่หรือ และปัญหานี้ก็เป็ปัญหาที่ยังคงถกเถียงกันเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้

ที่ข้าพเจ้า สันนิษฐานว่าเจดีย์ ยุทธหัตถีสร้างก่อน เจดีย์ชัยมงคลนั้น ก็สันนิษฐานจากความซึ่งปรากฏหลักฐานในพระราชพงสาวดาร คือในพระราชพงสาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวถึงเรื่องการสร้างเจดีย์ยุทธหัตถีก่อนว่าดังนี้

“สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัสให้ก่อพระเจดีย์ฐานสวมศัพพะมหาอุปราชาไว้ ตำบลตะพังตรุ ขณะนั้นโปรดพระราชทานช้างหนึ่งกับหมอและควาญ ให้เจ้าเมืองมะลวนกลับขึ้นไปแจ้งแก่พระเจ้าหงสาวดี” และกล่าวว่า

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็เสด็จกลับพระนคร” เช่นนี้จึงเป็นเรื่องที่ทำให้เข้าใจว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงพระราชดำริในอันที่จะสร้างเจดีย์ เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งชัยชนะ ของพระองค์ ขึ้นก่อน ที่สมเด็จพระพนรัตน์เข้าเฝ้า และกราบทูล ความคิดเห็นต่าง ๆ เพราะทรงพระราชดำริที่จะสร้างเจดีย์ที่ระลึกขึ้นตรงที่ซึ่งพระมหาอุปราชาขาดคอช้างตั้งข้อความที่ปรากฏอยู่ในพระราชพงสาวดารแล้ว และที่ทรงตรัสให้สร้างเจดีย์ยุทธหัตถีนี้นักเป็นเวลาก่อนเสด็จกลับพระนคร และไม่เพียงเหตุผลแต่เท่านั้นข้าพเจ้ายังสันนิษฐานไว้ในตอนต้นของเรื่องนี้อีกหลายแง่หลายมุมตลอดจนกระทั่งเปรียบฝีมือช่างในระหว่างเจดีย์ยุทธหัตถีและเจดีย์ชัยมงคลอีกด้วย

ถ้าสมเด็จพระพนรัตน์จะกราบทูล แนะนำสมเด็จพระนเรศวรให้ทรง สร้างเจดีย์เพื่อเป็นที่ระลึกแห่ง ชัยชนะอันยิ่งใหญ่ตามที่ สมเด็จพระยามะราชาทรง ราชานุภาพทรง สันนิษ ฐานจริงแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะกราบทูลแนะนำให้ทรงสร้างเจดีย์ชัยมงคลแต่เพียงองค์เดียว เพราะเจดีย์ชัยมงคลสร้างขึ้นด้วยฝีมืออันประณีตงดงามเป็นอย่างยิ่ง ผิดกับฝีมือก่อสร้างเจดีย์ยุทธหัตถี

มากนัก เจดีย์ชัยมงคลสร้างขึ้นอย่างใหญ่โตมโหฬารและสูงเด่นเป็นสง่ากว่าเจดีย์องค์อื่น ๆ บรรดาที่มีปรากฏอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และการก่อสร้างเจดีย์องค์นี้ขึ้น ก็คงจะเนื่องด้วยทรงมุ่งหวังจะให้เจดีย์องค์นี้สถิตสถาพรอยู่ในพระนครหลวง เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งชัยชนะอันแท้จริง ซึ่งในข้อนี้อนุกรรมการที่เคยไปทำการสำรวจเจดีย์ทั้งสององค์นี้ทุกท่านก็ให้เห็นพ้องต้องกันแล้ว ว่าฝีมือช่างที่ก่อสร้างเจดีย์ชัยมงคลนั้นประณีตกว่าเจดีย์ยุทธหัตถีมากมายเพียงไร

โดยเฉพาะเรื่องรูปทรงของเจดีย์ทรงกลมนี้ ข้าพเจ้าตรวจสอบมาได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นอีกหลายอย่างหลายประการและสามารถจะวินิจฉัย ได้ว่าเจดีย์ทรงกลมแบบไหนสร้างก่อนและหลังกว่ากัน ถ้าได้นำมาวิจารณ์เปรียบเทียบกันในที่นี้ก็จะทำให้เห็นเด่นชัดขึ้นว่า เจดีย์ที่สร้างในสมัยศรีอยุธยาตอนต้น ตอนกลางและตอนปลายนี้มีรูปทรงเป็นอย่างไร แต่เนื่องจากข้าพเจ้าได้ออกตัวไว้ในตอนต้นแล้วว่า ข้าพเจ้าจะไม่วิจารณ์เรื่องใด ๆ ที่เกี่ยวกับเจดีย์ยุทธหัตถีนี้อีก เพราะฉะนั้นถ้าข้าพเจ้านำเรื่องรูปทรงของเจดีย์ในยุคต่าง ๆ มาวิจารณ์เปรียบเทียบไว้ในเรื่องนี้ด้วย ก็จะขัดกันกับที่ข้าพเจ้าได้ตั้งปณิธานไว้แต่เดิม จึงใคร่จะขอถอนไว้ก่อน เมื่อมีโอกาสข้าพเจ้าจะได้เขียนไว้เป็นเรื่องหนึ่งต่างหากจากเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถีนี้ โดยเฉพาะเรื่องเจดีย์ยุทธหัตถีข้าพเจ้าได้สันนิษฐานตามความคิดเห็นเป็นการส่วนตัวว่าควรจะเป็นเช่นนั้น ตามหลักฐานเท่าที่ควรจะเป็นไปได้ ถ้าหากว่าจะมีปัญหาใดนอกเหนือ ไปจากเรื่องที่กำลังกล่าวมานี้ ข้าพเจ้าใคร่จะขอเสนอให้นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีได้โปรดพิจารณาต่อไป.

สัญญาณภย ๗ ประการ

อันตราย !

ศจ. น.พ. เสนอ อินทรสุขศรี

ครั้งนี้ขอพูดถึงเรื่องอันตรายของโรคมะเร็งเอาไว้สักหน่อยเถอะ เพราะถึงแม้ว่า
จะมีคนรู้จักโรคมะเร็งกันมากขึ้น แต่ก็มีคนเข้าใจเรื่องนี้น้อยเสียจริง ๆ

พูดกันถึงเรื่องมะเร็งแล้วก็ให้หวาดกลัวกันนักหนา แต่ทั้ง ๆ ที่กลัวนี้แหละ เราก็
ไม่ค่อยจะยอมรู้ ยอมเข้าใจมะเร็งให้ดี เพื่อที่จะได้ระวังตัวกันได้เต็มที่

การที่คนกลัวมะเร็งกันมากก็เพราะเหตุผลหลายประการที่มีได้ต่าง ๆ กัน

เพราะ—มะเร็งอาจเกิดขึ้นกับใครก็ได้ ไม่ว่าชายหรือหญิง ไม่ว่าผู้ใหญ่หรือเด็ก
แม้เด็กเกิดใหม่ ๆ ก็เป็นได้ ไม่ว่าอายุเท่าใดเป็นมะเร็งได้ทั้งนั้น

เพราะ—มะเร็งเกิดได้ทุกอวัยวะไปหมดเกือบทั่วทุกแห่งของร่างกาย

เพราะ—ส่วนมากไม่ทราบว่ามีมะเร็งเกิดเพราะเหตุใดแน่นอน เลยทำให้หมดความคิด
ว่าจะป้องกันหรือหลบหลีกได้อย่างไร

เพราะ—ทุกวันนี้ มะเร็งเป็นโรคที่ทำให้คนตายมากที่สุด นับว่าเป็นที่สองรองมา
จากโรคหัวใจ

ที่ร้ายที่สุดก็เพราะคนเข้าใจผิดคิดว่าถ้าเป็นมะเร็งแล้ว ไม่มีทางรักษาให้หายได้
ต้องตายทุกราย

เหตุผลต่าง ๆ นี้ทำให้คนกลัวมะเร็งกันมากที่สุด แต่ความจริงแล้ว มะเร็งแม้จะ
เป็นโรคร้ายก็จริง ถ้าได้รับการรักษากันเสียแต่เริ่มแรกเป็นใหม่ ๆ แล้ว จะรักษาหายได้อย่าง
แน่นอน คนเป็นมะเร็งนับไม่ถ้วนที่ได้รับการรักษาและรอดชีวิตไปจนแก่และตายไปเหมือนคน
อื่น ๆ

มะเร็งที่มันร้ายนั้นก็อยู่ตรงที่ว่า พอเกิดขึ้นที่อวัยวะไหนแล้วมันงอกงามโตวัน
โตคืนอย่างรวดเร็ว ไม่อยู่แต่เฉพาะที่อวัยวะนั้น เซลล์ของมะเร็งยังอาจหลุดเข้าไปตามทาง
น้ำเหลืองหรือกระแสเลือด ไปติดอยู่ที่ไหนก็จะงอกขึ้นที่ตรงนั้นได้เรื่อยไป เรียกได้ว่าจะไปงอก
ขึ้นได้ทั่วทั้งตัวกันเชียว

ดังนั้นถ้าเกิดขึ้นที่อวัยวะหนึ่ง ต่อไปเซลล์หลุดออกไปจากมะเร็งนี้ก็อาจไปเกิดขึ้นที่
ต่อมน้ำเหลือง ไปปอด ตับ ไต สมอง หรือแม้แต่ไปอกที่กระดูกก็ได้

วิธีการรักษามะเร็ง อาจทำได้โดยการผ่าตัด โดยการฉายรังสีเอกซ์เรย์ให้ฆ่าเซลล์
มะเร็ง โดยการใช้กัมมันตภาพรังสีต่างๆ เช่นเรเดียม โคบอลต์หรือสารที่มีกัมมันตภาพรังสีและ
โดยการใชยาสารเคมีฆ่าเซลล์มะเร็ง อาจใช้วิธีใดวิธีหนึ่งหรือหลายวิธีร่วมกัน

แน่ละ จะให้หายกันจริงๆ มะเร็งก็ต้องเป็นใหม่ๆ และอยู่เฉพาะที่ ถ้าหากมัน
ไปกระจายอกที่อื่นๆ แล้ว จะติดตามรักษาไปทั่วทั้งตัวได้ยังไงล่ะครับ ก็ไม่ต่างกับโรคอื่นๆ
นักหรอก ถ้าเป็นน้อยๆ อยู่ก็พอรักษากันได้ พอมาก ๆ แล้วก็รักษาไม่ได้ หรือได้แต่ไม่ดี
เหมือนกัน

คนหายจากโรคมะเร็งก็มาก แต่หายแล้วไม่มีใครพูดถึงกัน ส่วนคนที่เป็นมะเร็ง
ตาย คนเราพูดกันไม่รู้จบ เลยทำให้คิดกันว่ามะเร็งรักษาไม่หายต้องตายทุกราย

ในตอนนี้อยากพูดเรื่องมะเร็งให้ละเอียดคนัก แต่อยากจะพูดถึง “สัญญาณ ๗
ประการ”...ที่เป็นสัญญาณเตือนให้รู้ว่าอาจเป็นมะเร็ง เป็นสัญญาณเตือนให้รู้ถึงอันตรายที่จะ
ต้องรีบให้หมอตรวจและรักษากันเสียทันที

เพราะมีปัญหามีคนอยากรู้กันว่า ทำยังไงล่ะ ถึงจะรู้ว่าเป็นมะเร็ง ความจริงเมื่อ
เป็นมะเร็งเกิดขึ้น มันก็จะมีอาการบอกรู้เหมือนกัน เรื่องอยู่ตรงที่ว่า พอมีอาการเตือนให้
รู้แล้ว คนเราจะรีบชวนขวayıไปให้แพทย์ตรวจทันทีทำให้พบมะเร็งเริ่มเป็นใหม่ ๆ แล้วรักษา
ได้และหายดี หรือว่ายั้งนั่งนอนใจปล่อยให้เป็นมากๆ จนรักษาให้หายไม่ได้หรือเปล่าเท่านั้น

สัญญาณ ๗ ประการที่เตือนให้รู้ถึงอันตรายว่า อาจเป็นโรคมะเร็งได้ก็มีดังต่อไปนี้

๑. เกิดมีตุ่มหรือก้อนเกิดขึ้นและโตขึ้นรวดเร็ว โดยเฉพาะที่ริมฝีปาก ลิ้น เพ้านม
หรือผิวหนัง

๒. มีเลือดออกกระปริบกระปรอย หรือออกจากอวัยวะใดๆ โดยไม่มีเหตุผล เช่น
เลือดออกมาในปัสสาวะ...อุจจาระมีเลือด เลือดออกมาทางหัวนม หรือมีระดูมากกระปริบกระ
ปรอยและไม่ตรงกับเวลามีระดู

๓. บาดแผลซึ่งเป็นอยู่เรื้อรังไม่มีที่ท่าว่าจะหาย เกิดขึ้นที่ผิวหนัง, ริมฝีปาก,
กระพุ้งแก้ม, ลิ้น หรือในคอ

๔. หูตึงหรือปานที่โตขึ้นรวดเร็วหรือเปลี่ยนสีผิดปกติไป
๕. เบื่ออาหาร ผอมลงทุกที มีอาการอาหารไม่ย่อยอยู่นานเกินควร
๖. เสียงแหบ, กลืนอาหารลำบาก, ไอเรื้อรัง หรือไอมีเลือดอยู่นานๆ
๗. การขับถ่ายอุจจาระผิดปกตินิสัย มีท้องผูก ท้องเดินสลับกันอยู่เสมอโดยหา

เหตุไม่ได้

ใน ๗ อย่างนี้ ถ้าหากมีอาการอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็ควรสงสัยว่าอาจเป็นมะเร็งไว้ก่อน จนกว่าแพทย์จะได้ตรวจอย่างละเอียดแล้วและบอกว่าใช่หรือไม่ใช่มะเร็ง เมื่อใช้ก็จะได้รักษากันทันที ถ้าไม่ใช่ก็จะรักษาโรคที่ทำให้เกิดมีอาการเหล่านั้นให้หายไปเสียด้วยเหมือนกัน

จำสัญญาณ ๗ ประการนี้ไว้ครับ เพราะมันเป็นสัญญาณเตือนให้ทราบถึงอันตราย...อันตราย...อันตราย

การบรรยายชุด “สุขภาพ-อนามัย” สำหรับประชาชน
ของแพทยสมาคมแห่งประเทศไทย
เรื่อง

“การตรวจสอบภาพประจำปี”

โดย
ศาสตราจารย์นายแพทย์เสนอ อินทรสุขศรี

สวัสดิ์ ท่านผู้ฟัง

หลังจากหยุดราชการเนื่องจากวันขึ้นปีใหม่เสียหลายวัน พอวันเปิดราชการ ข้าพเจ้าก็คิดถึงงานที่ถูกทอดทิ้งไว้ตั้งแต่วันสุดท้ายปีเก่า เช้าวันนั้นพบเพื่อนเก่าคนหนึ่งโดยบังเอิญแถวท่าพระจันทร์ แต่เราก็มีเวลาที่จะคุยซักถามทุกข์สุขกันได้น้อยเต็มที เพราะเพื่อนผู้นั้นบอกข้าพเจ้าว่า เขาจะต้องรีบนำรถยนต์ไปอยู่ให้ตรวจเครื่องยนต์และยกเครื่องใหม่เสียที เนื่องจากใช้มามากอย่างสมบุกสมบันเป็นเวลาแรมปีแล้ว

ข้าพเจ้าก็คิดขึ้นมาว่า รถยนต์ที่ใช้งานมานานๆ แล้ว เจ้าของยังคิดที่จะนำไปอยู่เพื่อให้ช่างเครื่องได้ตรวจตราปรับปรุงเครื่องยนต์กัน ส่วนร่างกายของเราซึ่งมีคุณค่าและเป็นคุณสมบัติอย่างหาที่เปรียบมิได้นั้น จะมีใครบ้างที่คิดว่าตลอดปีที่ต้องทำงานมาอย่างทรากตรำนั้น สมควรที่จะได้คิคนำร่างนี้ไปให้แพทย์ได้ตรวจตราว่ามีอวัยวะใดที่ชำรุดทรุดโทรมและควรปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นอย่างไรหรือไม่หนอ

ประชาชนชาวไทยของเรามีน้อยรายนักที่จะคิดไปหาแพทย์ และขอร้องให้แพทย์ทำการตรวจร่างกายของตนโดยละเอียด เพื่อจะสำรวจว่าตนมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ดี หรือมีโรคใดๆ ที่เกิดขึ้นโดยตนเองไม่ทราบ เพื่อจะได้คิดแก้ไขรักษาเสียแต่ต้นได้ทันที โดยความเป็นไปตามธรรมดาก็น่าจะเห็นใจอยู่เหมือนกัน ที่ในเมื่อไม่มีอาการผิดปกติเจ็บไข้ได้ป่วยแต่อย่างใดเลย ทำไมจะต้องไปหาแพทย์ให้ตรวจ หลายคนก็กล่าวว่า เสียทั้งเวลาที่จะต้องไปตรวจโดยตนเองไม่เป็นอะไร และยังเสียเวลาประกอบอาชีพอีกด้วย มิน่าซ้ำจะเป็นการ

รบกวนแพทย์เปล่าๆ ถ้าหากผู้ใดคิดเช่นนั้นแล้ว ขอให้ทราบเถิดว่า ท่านคิดผิดอย่างมากมายทีเดียว

การตรวจสุขภาพ ซึ่งตามปรกติก็มักจะมีหลักอยู่ว่า ทุกคนควรมีการตรวจสุขภาพอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง ข้าพเจ้าคิดว่าประชาชนส่วนมากคงไม่เข้าใจดีว่า การตรวจสุขภาพหมายความว่าอย่างไร และจะก่อให้เกิดประโยชน์ขึ้นได้อย่างไร เมื่อเวลาเป็นหวัด เวลาไข้ เวลาปวดหลังหรือมีอาการอย่างใดผิดปรกติเกิดขึ้น คนไข้ที่ไปหาแพทย์ก็ง่ายที่จะบอกอาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่ตนให้แพทย์ทราบได้ แต่ทั้งๆ ที่ไม่มีอาการผิดปรกติแต่อย่างใดเลย ยังรับประทานได้ ยังนอนหลับ ยังถ่ายได้เป็นปรกติ จะมีเรื่องอะไรที่จะบอกหรือคุยให้แพทย์ฟังได้ และจะต้องไปหาแพทย์ทำไม

การตรวจสุขภาพประจำปีนั้น ความมุ่งหมายก็เพื่อให้ทราบว่า ตนมีสิ่งใดผิดปรกติไปบ้าง ร่างกายในระบบใดเสื่อมเสียลงไปได้แก้ไข และในขณะเดียวกันจะได้รับการแนะนำ เพื่อการป้องกันโรค การบำรุงร่างกายของตนโดยถูกต้องต่อไป โดยมากคนเราไม่เข้าใจในความมุ่งหมายนี้ และไม่ค่อยนิยมที่จะตรวจสุขภาพประจำปีของตน ตามสถิติท่านจะยิ่งแปลกใจว่า ผู้ชายเป็นพวกที่ไม่ค่อยชอบจะไปให้แพทย์ตรวจร่างกายนี้มากกว่าผู้หญิงเสียอีก ถ้าหากจะไปก็โดยเสียไม่ได้ เพราะทนต่อความรบกวนของภรรยาหรือครอบครัวไม่ได้ เมื่อมาตรวจแล้วก็เพียงแต่จะรับความพอใจ เพียงแต่จะทราบว่าหัวใจของตนยังดี และแรงดันเลือดไม่สูง แล้วก็รู้สึกกระหึ่มยิ้มย่องว่าร่างกายตนยังแข็งแรงสมบูรณ์ ไม่คิดใจที่จะรับการตรวจอย่างอื่นโดยละเอียด คุณผู้ชายแบบที่กล่าวมานี้ เราจะได้พบคุยกุสเมอๆ ในระหว่างอยู่ที่โต๊ะอาหารหรือตามสังคมต่างๆ ว่าได้ไปตรวจร่างกายมาอย่างเรียบร้อย และแพทย์บอกว่าไม่เป็นอะไรแล้ว

การตรวจสุขภาพไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่ว่าหลายคนเข้าใจเช่นนั้น การตรวจสุขภาพมีการตรวจละเอียดและสมบูรณ์ยิ่งกว่านั้นอีก ทั้งยังต้องการใช้เวลานานพอสมควรด้วย ไม่ใช่เพียง ๕-๑๐ นาที การตรวจคนที่มีการผิดปรกติต่างๆ นั้นพอที่จะค้นให้ทราบถึงโรคที่เกิดอาการนั้นได้ แต่การตรวจคนที่ไม่มีอาการผิดปรกติอย่างใดเลยนั้นไม่ใช่ของง่าย แพทย์จะต้องทำการค้นคว้าที่จะพยายามหาโรคให้จงได้ว่า จะมีโรคซ่อนเร้นโดยไม่ปรากฏอาการแสดงออกมาหรือไม่จนกว่าจะแน่ใจจริงๆ ว่าไม่มีโรคใดๆ แน่ จึงจะบอกว่ามีร่างกายสมบูรณ์ไม่เป็นอะไรเลยได้

ขอให้เราได้คุยกันให้เข้าใจขึ้นถึงเรื่องการตรวจสุขภาพนี้ว่า แพทย์จะต้องทำการตรวจอย่างไร กับผู้รับการตรวจสุขภาพบ้าง

ขั้นต้นซึ่งอาจจะต้องใช้เวลามากพอควร คือการคุยถึงประวัติต่าง ๆ และการตรวจร่างกายโดยทั่ว ๆ ไป เรื่องประวัตินี้จะต้องคุยกันและซักถามกันอย่างละเอียดถี่ถ้วนถึงอาการต่าง ๆ ของโรคที่เกิดขึ้นว่าได้อะไรอาการเช่นนั้น ๆ บ้างหรือไม่ เคยเป็นโรคอย่างใดมาบ้าง นับตั้งแต่เด็กเป็นต้นมา ประวัติของครอบครัว จะได้ซักถามถึงว่าในครอบครัว พ่อแม่ พี่น้อง มีใครเคยเป็นโรคหัวใจ โรคแรงดันเลือดสูง วัณโรค เบาหวาน มะเร็ง หรือโรคอื่น ๆ เป็นต้นว่า บุหรี่ สุรา ยาฝิ่น อนุนิสัย ใจคอ การสังคม อาหารการกิน น้ำหนักขึ้นและลด อารมณ์ การสังคม ยาต่าง ๆ ที่ชอบใช้ การแต่งงาน ความสุขของชีวิตสมรส ประวัติประจำเดือน การคลอดบุตร จำนวนบุตร และเรื่องต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องเป็นเรื่องส่วนตัวของบุคคลผู้รับการตรวจสุขภาพนั้น ๆ

เมื่อได้ประวัติต่าง ๆ เป็นที่พอใจแล้ว แพทย์จึงจะได้เริ่มลงมือตรวจวัดแรงดันเลือด ชีพจร และอุณหภูมิของร่างกาย เริ่มสำรวจและสังเกตลักษณะท่าทางรูปร่างทั่วไป ผิวหนัง คอ แขน ขา ต่อม้ำเหลืองต่าง ๆ ในขณะเดียวกันนี้ก็จะได้ตรวจคลำต่อมธัยรอยด์ซึ่งอยู่ที่ด้านหน้าของคอ เพื่อจะดูว่าโตขึ้นหรือมีก้อนเนื่องอกผิดปกติอย่างไรบ้าง

จะต้องตรวจต่อไปโดยตรวจตาด้วยเครื่องมือซึ่งส่องเข้าไปดูได้ถึงภายในลูกตา ทำให้เห็นเส้นเลือดต่าง ๆ ภายในลูกตาซึ่งจะเป็นเครื่องช่วยให้แพทย์ทราบได้ว่า ผู้นั้นมีโรคเส้นเลือดแข็ง แรงดันเลือดสูง เบาหวาน เนื้องอกในสมอง หรือโรคอื่น ๆ อีกหลายชนิดที่จะทราบได้ทันที โดยเพียงดูภายในลูกตาเช่นนี้ ตรวจปาก ตรวจหู คอ กล่องเสียง จมูก ต่อไปโดยละเอียด

ต่อจากนั้นก็ตรวจทรวงอก โดยการเคาะและการฟังด้วยเครื่องมือ เพื่อจะค้นหาโรคทางปอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือวัณโรคของปอด สำหรับสตรีนั้นจะได้มีการตรวจเต้านมเพื่อคลำหาก้อนเนื้องอกต่าง ๆ ที่จะทำให้ทราบถึงมะเร็งของเต้านมในสตรีที่พบได้บ่อย ๆ และโดยการตรวจสุขภาพเช่นนี้ อาจพบมะเร็งเต้านมในระยะเริ่มต้นเป็นใหม่ ๆ ได้ ในขณะเดียวกันนี้ แพทย์ก็อาจให้คำแนะนำถึงวิธีการตรวจเต้านมของตนเองเป็นประจำได้อย่างถูกวิธีด้วย

ช่องท้องเป็นแหล่งที่จะตรวจต่อไป แพทย์จะคลำดูหน้าท้อง เพื่อดูว่าตับโตหรือไม่ ม้ามโตหรือไม่ และดูว่ามีก้อนผิดปกติอย่างไรขึ้นภายในช่องท้อง ที่ตำแหน่งไหนกดเจ็บ

ผิดปกติไปอย่างไรบ้าง โดยการตรวจเช่นนี้ เราจะได้พบเนื้องอกในช่องท้องได้บ่อยๆ โดยที่ผู้รับการตรวจไม่เคยมีอาการผิดปกติอย่างไรมาก่อนเลย เนื้องอกของรังไข่และมดลูกก็มีเสมอที่จะพบได้โดยบังเอิญโดยการตรวจรสุขภาพประจำปีเช่นนี้

สำหรับผู้ชาย โดยเฉพาะผู้สูงอายุ จะได้ทำการตรวจทวารหนัก เพื่อตรวจดูริดสีดวงทวารหนัก แล้วสวมถุงมือแล้วสอดนิ้วเข้าไปตรวจคลำต่อมลูกหมาก เพื่อค้นหาโรคต่อมลูกหมาก เช่น นิ่วของต่อมลูกหมาก มะเร็ง หรือการอักเสบของต่อมนี้ สำหรับสตรีบางรายที่สงสัยอาการผิดปกติของตน อาจมีการตรวจภายในเพื่อตรวจรังไข่ มดลูกและปากมดลูกซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีโรคร้ายหลายอย่าง

การตรวจและฟังหัวใจ จะช่วยให้ทราบถึงสภาพแห่งหัวใจของหัวใจชนิดต่างๆ จะตรวจพบได้ในการตรวจสุขภาพเช่นนี้ หลังจากนั้นจะมีการตรวจระบบประสาทต่างๆ และการตรวจปฏิกิริยาของประสาทโดยการใช้ก้อนยางเคาะที่เอ็นของหัวเข่า ว่ามีการกระตุกของขาดีเป็นปกติหรือไม่

วิธีการตรวจที่อาจต้องใช้ด้วยเพื่อความละเอียดถี่ถ้วนจริง ๆ เป็นต้นว่า การใช้เครื่องมือลักษณะเป็นกล้องเข้าไปส่องดูภายในทวารหนัก และลึกเข้าไปจนถึงลำไส้ใหญ่ตอนสุดท้ายให้เห็นริดสีดวงทวารหนัก แผลต่างๆ เนื้องอกและพวกมะเร็งของลำไส้ใหญ่และทวารหนัก

เครื่องมือพิเศษที่มีความสลับซับซ้อนอย่างมากชนิดอื่น ซึ่งมักจะถูกนำมาใช้เพื่อการตรวจสุขภาพนี้ด้วยเสมอ ก็คือ เครื่องตรวจคลื่นไฟฟ้าของหัวใจ ซึ่งจะช่วยให้ทดสอบถึงความผิดปกติของกล้ามเนื้อหัวใจ และช่วยพินิจโรคของหัวใจได้ด้วย ความสำคัญของการตรวจหัวใจด้วยเครื่องพิเศษเช่นนี้ จะแสดงออกมาเป็นกราฟที่จะเก็บเอาไว้เปรียบเทียบในการตรวจครั้งต่อไป ว่าได้มีการผิดปกติอย่างไรบ้างหรือไม่

การตรวจเอ็กซเรย์ทรวงอกจะต้องกระทำทุกครั้งที่ไป เมื่อมีการตรวจสุขภาพประจำปีเช่นนี้ การตรวจเอ็กซเรย์เช่นนี้ไม่เพียงแต่เพื่อการที่จะตรวจหาวัณโรคของปอดที่เริ่มเป็นใหม่ๆ อย่างที่ทราบกันมาแล้วเป็นอย่างดี แต่โดยทุกวันนี้จำนวนการตรวจพบคนไข้ที่เป็นมะเร็งของปอดมีจำนวนเพิ่มขึ้น ดังนั้น ประโยชน์ของเอ็กซเรย์ก็อาจทำให้พบมะเร็งในปอดในระยะเริ่มเป็นใหม่ๆ ได้ ไม่แต่เท่านั้นการตรวจเอ็กซเรย์ทรวงอกยังทำให้ทราบถึงขนาดของ

หัวใจว่าปรกติหรือโตขึ้นมากเพียงใดได้ด้วย ภาพเอกซเรย์ที่ถ่ายไว้ตัวเอง จะได้เปรียบเทียบกับภาพที่เคยได้ถ่ายมาครั้งก่อนๆ หรือเก็บไว้เพื่อตรวจสอบเทียบกับครั้งต่อไป

การตรวจยังไม่สิ้นสุดลงเพียงแค่นี้ ยังจะต้องมีการตรวจทดลองทางห้องวิทยาศาสตร์อีกต่อไป เลือดจะถูกเจาะและคูดอกมาจากเส้นเลือดดำที่ข้อพับแขน เพื่อนำไปตรวจหาจำนวนฮีโมโกลบิน เม็ดเลือดแดง เม็ดเลือดขาวต่อไปว่ามีเป็นปรกติ หรือเป็นโรคใด ๆ ของเลือดบ้าง

แพทย์จะให้ถ่ายปัสสาวะออกให้ตรวจในวันนั้นเอง และปัสสาวะนั้นจะได้นำไปสู่ห้องวิทยาศาสตร์เพื่อตรวจหาไข่ขาวที่จะบอกให้ทราบว่า มีโรคไต ตรวจหาน้ำตาลเพื่อจะทราบว่า มีโรคเบาหวาน น้ำปัสสาวะ ส่วนหนึ่งจะถูกนำเข้าเครื่องปั่น เพื่อให้ตะกอนในน้ำปัสสาวะนอนกัน และนำตะกอนมาช่วยตรวจหาสิ่งต่างๆ ที่จะบอกถึงโรคของกระเพาะปัสสาวะ โรคเนื้องอกของไต การอักเสบหรือโรคต่างๆ ของไตได้

อุจจาระอาจตรวจได้โดยง่าย โดยใช้อุจจาระที่ติดปลายนิ้วออกมาหลังจากทำการตรวจทวารหนัก ตรวจด้วยวิธีทดสอบทางเคมีและดูด้วยจุลทัศน์ การตรวจพบเลือดเก่าๆ ในอุจจาระจะต้องตรวจเอกซเรย์ทางเดินอาหารต่อไป เพื่อจะหาว่าเลือดที่ออกมานี้อาจมาจากในกระเพาะอาหารหรือมะเร็งของทางเดินอาหาร นอกจากนั้นการตรวจอุจจาระยังอาจพบพยาธิต่างๆ ได้ และจะได้ทำการรักษาพยาธิในลำไส้ได้ต่อไป

สตรีซึ่งได้รับการตรวจภายใน อาจจะทำพวกมูกๆ ภายในช่องคลอดมาตรวจหาเชื้อต่างๆ หรือทำการย้อมสีพิเศษตรวจด้วยกล้องจุลทัศน์ เพื่อหาเซลล์ของมะเร็งของอวัยวะสืบพันธุ์ของสตรีในระยะเริ่มต้นเป็นใหม่ๆ ที่มีการปฏิบัติอยู่ในทุกวันนี้

เลือดจำนวนหนึ่งที่เจาะออกมาจากเส้นเลือดดำ ยังจะได้นำไปตรวจหาน้ำตาลในเลือดเพื่อค้นหาวินโรค เบาหวาน และสารต่างๆ ที่จะช่วยในการวินิจฉัย และตรวจน้ำเหลืองเพื่อวินิจฉัยการโรคต่อไปได้อีก

เท่าที่กล่าวมานี้ ได้กล่าวเพียงการตรวจสุขภาพอย่างพอเป็นสังเขป เพื่อให้เข้าใจว่า ที่เรียกว่า “การตรวจสุขภาพประจำปี” นั้น จำเป็นจะต้องมีการตรวจกันอย่างละเอียดถี่ถ้วนจริงๆ โดยการตรวจเช่นนี้จะทราบถึงโรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ทั้งๆ ที่คนผู้นั้นอาจไม่มี

อาการอย่างใดปรากฏชัดเจนเลยได้ ถ้าได้ตรวจพบโดยบังเอิญเช่นนี้ก็ย่อมจะเป็นระยะที่เริ่มเป็นใหม่ๆ การรักษาที่นี่ย่อมช่วยให้หายจากโรคได้โดยง่าย

อาจมีผู้สงสัยว่า การตรวจสุขภาพเช่นนี้สมควรจะตรวจในทุกคนหรือ ขอตอบว่า ทุกๆ คนควรมีการตรวจสุขภาพโดยละเอียดเช่นนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือผู้ที่มีอายุเลย ๓๕ ปีไปแล้ว ในสถานที่ราชการหรือองค์กรบริษัทใหญ่ๆ ซึ่งมีคนงานหรือเจ้าหน้าที่มากมาย มักจะมีการนัดแนะให้มีการตรวจสุขภาพนี้เป็นประจำไปเสมอ

การตรวจสุขภาพนี้ควรมีเป็นประจำปี อย่างน้อยๆ ปีละครั้ง สตรีผู้มีอายุเลย ๓๕ ปีไปแล้วนั้น เมื่อถึงเวลาตรวจสุขภาพประจำปีเช่นนี้ก็ควรมีการตรวจเต้านมและการตรวจภายในไปพร้อมด้วย โดยที่อายุเลย ๓๕ ปีไปแล้วมะเร็งมักจะเกิดขึ้นได้มากที่เต้านมและอวัยวะสืบพันธุ์ของสตรี โดยทั่วไปไม่ว่าหญิงหรือชายการตรวจเอ็กซเรย์ปอดจะต้องได้รับการตรวจปีละครั้ง ถ้าหากเป็นผู้สูบบุหรี่จัดๆ ก็ควรถ่ายปีละ ๒ ครั้ง เพื่อระวังเรื่องมะเร็งของปอดที่อาจเกิดขึ้นได้ง่ายในนักสูบบุหรี่จัดๆ นั้น

การตรวจสุขภาพประจำปีนั้นให้คุณค่าอันเป็นประโยชน์อย่างมหาศาล แต่ในปัจจุบันนี้ประชาชนยังไม่เข้าใจและมองเห็นคุณค่า จึงไม่ค่อยมีผู้นิยมกันนัก บางคนอาจเข้าใจบ้าง แต่ก็มักคิดว่าเป็นการเปลืองเวลาในการประกอบอาชีพ หรือไปไหนมาไหนที่สนุกสนานยิ่งกว่า เพราะอย่างน้อยที่สุดก็คงใช้เวลาเกือบๆ ครึ่งวันที่จะตรวจให้ถี่ถ้วน บางคนยิ่งไปกว่านั้น คือเกรงไปว่าจะต้องเสียทรัพย์ไปมากโดยการตรวจนี้ และตนก็ไม่ได้เจ็บป่วยแต่อย่างใดอย่าลืมว่าถ้าคิดให้ถี่ถ้วน หากจะมีการต้องเสียค่าตรวจต่างๆ บ้างก็คงไม่เกินกว่าการนารถยนต์ไปตรวจเครื่องและทำการล้างอัดฉีดเดือนละครั้งอย่างที่ปฏิบัติกันอยู่นี้ ซึ่งถ้าคิดเป็นปีก็คงแพงกว่าที่จะต้องเสียไปเพื่อการตรวจสมบัติอันมีค่ายิ่ง คือร่างกายของเราเสียด้วยซ้ำ

ข้าพเจ้าคิดว่า คงมีหลายท่านที่พอจะเข้าใจถึงเรื่องคุณประโยชน์ของการตรวจร่างกายประจำปีนี้อยู่บ้าง แต่ก็ยังมีอีกเหมือนกันทั้งๆ ที่เข้าใจถึงคุณค่าการตรวจสุขภาพนี้ บางคนกลัวต่อการตรวจมาก และเป็นการหวั่นวิตกที่ค่อนข้างจะแปลกประหลาดน่าสงสารสักหน่อย คือ กลัวว่าถ้าไปตรวจสุขภาพ จะบังเอิญไปพบโรคเข้าจะทำให้ใจเสีย ทำไมเล่าจึงจะปล่อยให้โรคที่ตนอาจมีอยู่นั้นเป็นให้มากเสียก่อนแล้วจึงค่อยทราบว่าเป็นโรคอะไร พวกนี้มักจะเสียใจภายหลัง โดยใช้ชีวิตของตนเองวางเดิมพันเสมอไปไม่ว่าเรื่องใด และไม่ไว้วางใจแม้แต่ตน

เอง แต่ข้าพเจ้าคิดว่า การใช้พิจารณาถึงคุณประโยชน์ของการตรวจสุขภาพประจำปีให้ดี จะช่วย
ทำลายความหลงผิดเช่นนั้นได้

การตรวจสุขภาพประจำปีช่วยให้ทราบถึงความสมบูรณ์แข็งแรง ความเสื่อมโทรม
แห่งร่างกาย โรคภัยไข้เจ็บ ช่วยให้ได้รับการตรวจรักษาโรคที่บังเอิญตรวจพบได้เสียแต่เนิ่นๆ
และยังจะได้คำแนะนำในการปฏิบัติตนเพื่อการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ตลอดจนวิธีการ
เสริมสร้างสุขภาพอนามัยอันดีอีกด้วย

ปีใหม่นี้ ท่านได้ตรวจสุขภาพประจำปีแล้วหรือยัง ?

ขอบพระคุณ

เนื่องในงานฉาบฉวย คุณสมใจ เกรียงศักดิ์พิชิต นี้ เจ้าภาพ
ได้รับความกรุณาจากกรมศิลปากร อนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “ตอน-
เจดีย์” เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ เจ้าภาพจึงขอขอบพระคุณไว้ ณ
ที่นี้ด้วย

และพร้อมกันนี้เจ้าภาพขอถือโอกาสขอบคุณศาสตราจารย์นาย-
แพทย์เสนอ อินทรสุขศรี ที่ได้กรุณาอนุญาตให้พิมพ์บทความเกี่ยวกับสุขภาพ
อนามัยเพื่อเป็นวิทยาทานต่อไป

เจ้าภาพมีความสำนึกในความกรุณาของบรรดาท่านที่เคารพนับถือ
และญาติมิตรที่มาในงานนี้เป็นอย่างยิ่ง หากมีสิ่งใดขาดตกบกพร่อง เจ้าภาพ
ขออภัยและขอขอบพระคุณโดยทั่วกันไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

เจ้าภาพ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 117-119/2 หน้าวัดราชบพิธ ถนนเฟื่องนคร กรุงเทพมหานคร
นายประชुर พิศนากะ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2516 โทร. 219732